

नेपालको इतिहास राजभोगमाला

गताङ्कको बांकी

तहांपछि देवताहरूबाट हरकन स्वर्गविषय लैजान नसकी आपना स्वस्थान विषे जादाभया । केहि कालपछि पञ्चपाण्डवहरू वनवास गरिरदंदा समय युधिष्ठिरका उपदेशले तिर्थयात्रा गर्नानिमित्त अर्जुन दाज्यूहरूसंग विदा भै नेपालक्षेत्रमा आयाका थिया । तनकन किरातिहरूले देषी अर्जुनले धनुर्धारि आयाका देषि—हे संगि, आउ हामी-हरूसंग वसि षान्याकुरो खाऊ भनि किरातिहरूले बोलाउंदा अर्जुन बहुतै रिसाई म क्या तिमिहरूसंगै वसी षान भनि आयाको हो ! सुपात्र अपात्र पनि विचार नगर्न्या वानरहरू किकरहरू जस्ता क्या तिमिहरूसित वसि षान्या जात हुं हामि भनि उत्तर दिंदा किरातिहरू रिसाई भन्न लाग्या- शस्त्र धान्या को छु सुरो छु भनि हाम्रा वचन लङ्घन गर्न्या हे मुख, भनि धेरै जनाले नाना तरहसंग फकाउंदा अर्जुन बहुतै क्रोध भै गांडिव धनु टंकार शब्द गरि सर प्रहार गर्न तैयार भया । किरातिहरूले पनि धनु टङ्कार शब्द गरि सर प्रहार गरि जुद्ध गर्दा परन्तु किरातिहरूकन अर्जुनले हटाउंदा किरातिहरू किरातरूप संकरसंग सरण जांदा किरातरूप संकरबाट पनि पिनाक धनु हातमा ली अधि सरि अर्जुनसंग जुद्ध गन्या । परस्पर सर प्रहार गरि जुद्ध गर्दा अर्जुन बहुतै परिश्रम भै केहि वचन बोलन लाग्या । भो किराति मेरा वचन सुन मेरा दाजुका उपदेशले तिर्थयात्रा गरू भनि आयाका हुं । आजसम्म मैले स्नानादि कर्म गरि तिर्थयात्रा गरू भनि आयाको हुं । अज्ञसम्म मैले स्नान गरि कर्म गरि हरकन अर्चन गर्न पायाको छैन । संभुका पूजा गरि नसकंज्यालसम्म युद्ध थामिदेउ भन्दा अर्जुनका यस्ता वचन सुनि मसंग बराबर युद्ध गरि अज्ञ फेरि युद्ध गरूला भनि इच्छा गर्न्या भनी किरातरूप संकर प्रसन्न भै बडा तेजस्वीरूप भै केहि वचन बोल्दा भया—यदि तिमिले ईश्वरिका पूजा गरू भन्यौ त अर्चन गरि हाल क्या होला । फेरि पछिबाट युद्ध गरूला भनि

किरातरूप संकरले आग्या गर्दा अर्जुनले धनुर्वाण भैमा छाडि सिर्वालगकन प्रदक्षिणा गरि अर्चन गर्न सामाग्री तयार गर्दा किरातरूप संकर अदृष्ट भै गया । अर्जुनले सामाग्री तयार गरि हरकन अर्चन गरि रहंदा तिनै किरातरूप संकरबाट हररूप धारि अर्जुनका पराक्रम भक्ति भावदेषि षुसि भै रहंदा अर्जुनले दर्शन नपाई भूमिमा डंडवत गन्या । ताहांपछि अर्जुनले किरातरूप धारणा गरि मसंग युद्ध गर्न आउंन्या इनै संकर र ह्याछन् भनि जानि मेरा अपराध सबै क्षमा गर भनि नानाप्रकारसंग प्रार्थना गर्दा कीरातेश्वर संकर प्रसन्न भै—वाग्मतिका तिर्थयात्रा गर्न आयाका हे अर्जुन तम्रा पराक्रमले स्तुति भक्तिदेषि म बहुत प्रसन्न भयां । क्या वर माग्छौ भनि आज्ञा प्रसन्न हुदा अर्जुनले अञ्जलि जोरि हे परमेश्वर संकर सर्वज्ञ सबैले सेवा गरियाका, मेरा वेदना आफुलाई मालुमै छ भनि दुर्योधनले दुख दि वनवास गयाको, कौरवहरूले छलि जिति निकाल्याका मकन चार्हिदो वर प्रसन्न हवस् भनि विति गर्दा किरातेश्वर आज्ञा गरून्—हे अर्जुन केहि कालपछि यस्तो हुन्या छ— जस्ता तम्रा हृदयका कामना छ मेरा प्रसादले गरि तम्रै जय हुन्याछ । अव क्षेत्रिय तीर्थमा स्नान गरि जाउ भनि प्रसन्न भै धनुर्विधा सिकाई वर प्रसन्न भै अन्तर्ध्यान भै गया । ईश्वरका अनुग्रह आज्ञा प्रमाण अर्जुनले सिर्वालगकन परिक्रमा गरि श्रद्धा भक्ति राषि क्षेत्रिय तीर्थमा स्नान गरि चाडै गमन गरि आपना दाज्यू भाई रह्याका स्थान विषे जांदा भया । नेपाल क्षेत्रमा श्री महादेवले किरात स्वरूप धारणा गनलि किरातहरूको प्रताप वृद्धि भै नेपालमा यलंब नाम किरातिले राज्य भोग गरिरह्या ॥ ॥

अस्य पुत्र राजा श्री पंवि भोग वर्ष ७९।३। इनराजाले राज्य भोग गरि रह्याका थिया । यस्तै समय पांडवका

कीरवसंग कुरुक्षेत्रमा युद्ध हुन लाग्दा किराति पवि राजाले आफ्ना सैन्य समूह गरि अर्जुनका हुकुमले युद्ध गर्न गयो । अस्य पुत्र श्री राजा धस्कन भोग वर्ष ३७। अस्य पुत्र श्री राजा बलच भोग वर्ष ३१।६। इन राजाले राज्याभिषेक पाया उप्रान्त १९ वर्ष पछि २३ वर्ष भोग सकदा कलियुगका पादले पृथ्वीमा स्पर्शन गन्याको ५ वर्ष लाग्यो भनि चारै दिशाका ब्राह्मण जोतिषी पण्डितहरू आई राजगृहमा सुनाउन आया । जहाँ उप्रान्त सर्वत्र जहाँ तहाँका नर जिवा जन्तु सब प्राणिकन पापचेष्टाले संयुक्त भै गया । यहादेखि अघि नेपालपुरिमा देवताहरूको दर्शन पर्सन वारंवार पाईन्या द्वापर युगका शेषभीत्र हो । कलियुग लागी सक्या उप्रान्त पनि किराति राजाका पर्या नसकंज्याल महादेव कीरात स्वरूपमा विराजमान भयाका थिया । कोई कोई जनले दर्शन पाउंदै गर्दथ्या । कलियुग चरण त्रिपाद मध्ये एकपादेन स्पर्शो जातः । अस्य पुत्र हन्ति राजा भोग वर्ष ४१।३।

इन राजाका पर्यायमा अघि पूर्वकालमा वसिष्ठ मुनिबाट आज्ञा भयाको भविष्य भै गयाको संक्षेप कहिछ— हिमालय पर्वतका उत्तर भागमा कञ्जपंक नाम पर्वतका गुहाविषे कर्कट नाम राक्षसि अति डर लाग्दी मुख भयाकि पापात्मा दुष्ट चेष्टा भयाकि वास गरी रह्याकि थिई । कैह्ले पनि त्रीप्ति भोग नपाई मुखले पीडित भयाकी बडवानलसम जिह्वा भयाकि राक्षसिले मनमा चिन्तना गरी—जम्बुद्वीपमा रह्याका मनुष्यादि प्राणिकन भक्षण गर्न समर्थ हुन्या कार्य साधना गर्नुपन्यो । अव मैले तपस्यै गरौं भनि ठहराई भूतदेखिन् दुर्गम भयाका पर्वतमा जाई तिर्यमा स्नान गरी एक गोडाले टेकी एकचित्त गरी हजार वर्ष तपस्या गरि सकदा उग्र तप गन्याको देपि प्रसन्न भै ब्रह्मा आई प्राप्त हुंदा राक्षसिले विन्ति गर्दा ब्रह्माबाट तथास्तु तेरा मनले काम गन्यामाफीक जीव सूचिका भै रोग प्राप्त गरी प्राणीकन मारी भक्षण गर विशूचिका भनी तेरा नाम संसारमा प्रख्यात हुन्याछ । परन्तु यस मन्त्र पढि जल शोधन गरी सिचन गर्दा तस् रोगीकन रक्षा गर्नु भन्या वाणि वांघि ब्रह्मा अन्तरध्यान भै जांदा भया । ताहापछि कर्कटी नाम राक्षसिले एस्ता तरहको वर पाई सक्यापछि जम्बुद्वीपमा आई प्राणिकन रोग प्राप्त गराई धेरै नर नारी पशु पक्षि आदि प्राणीकन भक्षण गरीसकदा भनि तस राक्षसिलाई त्रिप्ती नभै भोग नहराउंदा एस्ता प्रकारसंग तपश्चर्या गरी वर पाई भनि यदि भोग नहरायापछि क्या काम लाग्यो यस्तो

काम गर्न्या छैन, पाप वृद्धि गर्नु मात्रै भयो भनि मनमा विचार गरि फेरी पर्वतविषे जाई केहि कालसम्म भोगकन मारी निराहार गरी निर्विकल्प भै तप गरीरहदा फेरी ब्रह्मा प्रसन्न भै प्राप्तभया—हे पुत्री, तेरा कल्मष पाप सब नष्ट भैगयो, मुठ अनाचार दुष्ट जनकन भक्षण गरी तंलाई पाप छैन भनि ब्रह्माउंदा फेरी राक्षसीले ब्रह्माका चरणमा दर्शन गरी । तहांपछि फेरी राक्षसीलाई भोकले पीडित गर्दा ब्रह्माका आज्ञानुसार फेरी नरनारी आदि प्राणिकन भक्षण गरी आउंदा आउंदा किरातजन मण्डलमा पुगी धेरै जन भक्षण गरी आउंदा यक कोहि दिन हूती नाम कैरात राजा हायेंतम नाम मन्त्रीले सहित भै सैन्य साथ लि सिकार खेलन निमित्त वनमा जाई वास गरी रह्याका थिया । तस्थानमा कर्कट नाम राक्षसिले देषि जङ्गलका बिचमा रात्रीविषे पुगी सैन्यकन जिवसूचिका भै शरीरमा प्रवेस गर्दै मादें षाँदै गर्दा सबै सैन्यकन मारिसकि राजा र मन्त्री वांचिरह्याका थिया र तेस कर्कटीकाले ईनहरू मुठ छन् की ज्ञानि छन् भनि विचार गरी ज्ञानवान ठहराई ईनहरूसंग केहि प्रश्न गर्नु पन्यो भनि अदृष्टदेह भै राजा र मन्त्रिकन बोलाई ज्ञानका वार्ताहरू सोद्धा राजा र मन्त्रिले मनमा विचार गरी सोध्याका प्रश्न ब्रह्मज्ञानका जवाफ दी चित्त ब्रह्माउंदा कर्कटी नाम राक्षसी बहुते षुशी हुंदा उसकन षुसि गराई आफ्ना दवारमा ल्याई पुजा मान्य गरि एस्ता एस्ता प्रकारको उपाय गर्न्याहरूकन नमानुं भन्या वाचा कवुल गराई षुसी गरी पठायो । यस्ता प्रकारको भविष्य वसिष्ठ मुनिले बक्याको कर्कट नाम राक्षसिले अघि तपस्या गन्यादेखि पछि हुन्या भनि भविष्य वचनअनुसार भैगयो । यस्तो वृत्तान्त वासिष्ठयोगका सारमा लेषियाको छ । संक्षेपले गरी हूँदि नाम किराती राजाका पालामा भैगयो ।

अस्य पुत्र श्री राजा हुमति भोग वर्ष ५०। अस्य पुत्र श्री रानुष्क भोग वर्ष ४१। अस्य पुत्र श्री राजा सूयस्य भोग वर्ष ३८। अस्य पुत्र श्री राजा पत्र भोग वर्ष ५६। अस्य पुत्र श्री जित्यदास्त्री भोग वर्ष ६०। अस्य पुत्र श्री राजा पञ्च भोग वर्ष ७१। अस्य पुत्र श्री राजा कैके भोग वर्ष ५६। अस्य पुत्र श्री राजा सोनन्दे भोग वर्ष ५०। अस्य पुत्र श्री राजा थुंको भोग वर्ष ५८। अस्य पुत्र श्री राजा गीध्री भोग वर्ष ५६। अस्य पुत्र श्री राजा जने भोग वर्ष ७३। अस्य पुत्र श्री राजा लुके भोग वर्ष ६०। अस्य पुत्र श्री राजा थोर भोग वर्ष ७१। अस्य पुत्र श्री राजा थोको भोग वर्ष ८३।

अस्य पुत्र श्री राजा वर्मा भोग वर्ष ७३। अस्य पुत्र श्री राजा गुंज भोग वर्ष ७२। अस्य पुत्र श्री राजा तुस्क भोग वर्ष ८१। अस्य पुत्र श्रीराजा सुस्के भोग वर्ष ५६। अस्य पुत्र श्री राजा सुगु भोग वर्ष ५८। अस्य पुत्र श्री राजा संसं भोग वर्ष ६३। अस्य पुत्र श्री राजा गुनंज भोग वर्ष ७४। अस्य पुत्र श्री शिवू भोग वर्ष ७५। अस्य पुत्र श्री राजा गलिज भोग वर्ष ८१। यति सबै किराति-हरू राजा हुंदा दर्वार गोकर्णका जंगलभित्र थिया । दर्वार संघि धेरै जंबुक थिया र सर प्रहार गरि मार्दा जम्बुहरू भागि जाई गुप्तेश्वरका सरण जाई शिवलिंगकन छोपि वस्या र तस्थानलाई जम्बुक द्वीप भन्दछन् । यति २८ पुस्ता कैरात राजाले श्री महादेव किरात रूप धारणा गरी श्लेष्मान्तक वन विषे किरातरूपले विहार गर्दाभयाका हुनाले इश्वरका प्रभावले गरि इ किरात राजाहरूले महा-प्रतापवान् भै नेपाल मण्डलको अधिपति भै बहुत सामर्थवान् भै राज्य भोग गन्याका थिया । कैरात राजाहरूको जमा भोग वर्ष १७४१। कलि लाग्या देषिन्को कलिगत वर्ष १५१६। ई किरात राजाहरूका पालासम्म श्रीपशुपतिनाथ किरातरूपमा विराजमान भै वनविहार गरी रहंदा भयाका थिया ।

जाहां उप्रान्त अधि पूर्वकालमा श्रीपशुपतिनाथ हरी-योगेश्वर भै तपोवनविषे वनविहार गरी रहंदासमय श्री हरिणेश्वरबाट ब्रह्मा, विष्णु, इन्द्रादिदेवताहरूकन भविष्य वार्ता प्रसन्न भया । कैरात राजाकन क्षेत्रि राजाले युद्धमा जये गरी नेपाल मण्डलमा राज्य गन्या छ । तनका राज्य हुंदा कैरातरूपको वन विहार समाप्त हुन्याछ । ति राजा-हरूले धर्मको थिति नेपालमा गन्याछ भन्या आज्ञा अन्सार भै गयाको संक्षेप गरी कहन्छु ।

कैरात राजा गलिजले नेपालमण्डलको राज्य गरि रहंदा समय दक्षिण दिशाबाट महाप्रतापसंग श्री निमिष्ठा-कार वर्मा धेरै दक्षिणि सैन्य साथ ली आई युद्ध गरि राजा भया । अस्य भोग वर्ष ५०। इ राजाहरू कौन वंसका हुन् भनीला त

अथोत्तरे सूर्यवंशोत्पत्ति कथयति—कल्पान्ते भगवद् विष्णुनाभिकमलोद्भवो ब्रह्मा प्रादुर्भूतः । श्री ब्रह्मपुत्र श्री मरिचि । तनका पुत्र कश्यप ऋषि । तनका पुत्र श्री सूर्य । तनका पुत्र श्री वैवश्वत मनु । तनका पुत्र श्रीइक्ष्वाकु । इनै वंशका राजा श्री विशालन । तनका पुत्र हेमचन्द्र । तनका पुत्र शुचन्द्र । तनका पुत्र धुमा । तनका पुत्र

सृजय । तनका पुत्र सुवर्णषडि । तनका पुत्र कृशास्व तनका पुत्र सोमदत्त । तनका पुत्र वंश जनमेजय । तनका पुत्र प्रमितमान् । तनका पुत्र मतिमान् । यति सूर्य वंशका प्रभावले दक्षिणविषे राजा भयाका हुन् । इनै मतिमान्का वंशका हुन् आदि इक्ष्वाकुका वंशका विशाल तनुका कुलका हुनाले वैशाधिप कहाया ।

जित्वा किरातजान्बाणैः शङ्करं पूज्य तेन च ।

करिष्यति तदा राज्यं वैशाल्याधिपतिर्बली ।

मूर्तिरेको ममैवापि ब्राह्मणेषु प्रतिष्ठितः ।

यसै ईश्वरका वाणि भया प्रमाण ५० योजनभित्रका जग्गासम्मलाई नेपाल भनि शास्त्रमा कहिन्छ । तनै नेपाल मंडलमा निमिष्ठाकार वर्मा राजा भया । अधि कैरात-हरूले चलायाको म्लेच्छ धर्मको चर्चा लोप गरी दिया । इनै सूर्यवंशका राजा निमिष्ठाकार वर्माबाट जित्याका राजा कलिजका पुर्षा गरी जम्मा पुस्ता २८ ले नेपालमा राज्य भोग गन्या । गोकर्णका जंगलभित्र ठूला दर्वार वनाई वस्याका थिया । दर्वार संघी धेरै जंबुक थिया र कैरात-हरूका अन्तका समयमा धेरै जम्बुकहरू आई जम्मा भै दर्वारैतर्फ हेरी आफ्ना जातानुसार शब्दले विशद्व गरी झुकदा कराउंदा कैरात राजा बहुते दिग भै इन जम्बुक-हरूकन मार भनि हुकुम दिंदा सर प्रहार गरी मान्या । जम्बुहरू भागि गुप्तेश्वरका शरणमा जाई शिवलिंगकन छोपि वस्ता तेस थानलाई जम्बुक डो भन्छन् । राजा निमिष्ठाकार वर्माबाट कैरातहरूकन युद्धमा जय गरी नेपाल पुण्यभूमिका राजा भया । इन राजा बहुते सुरा धर्मज्ञ नितिशास्त्र जान्या क्षमा दया शान्ति शील सोभाले सयुक्त भयाका थिया र शास्त्र विचारले देवताहरूका ध्यान मन्त्र यन्त्र तन्त्रादि शास्त्रदेषिन् थाहा पाई नेपालको माहात्म्ये ठुलो जानि धर्मज्ञ शास्त्रज्ञ रिग्वेद यजुर्वेद अथर्ववेदका भेद जान्या एस्ता उत्तम ब्राह्मणकन परीक्षा गरी उन्का छोराबाट श्री पशुपतिनाथकन चतुर्व्यूह मूर्ति बनाइ अधिका मूर्तिमाथि सुप्रतिष्ठा गराई नैत्य नैमित्य यथा शास्त्रोक्त वाक्यले गरी अर्चन गराया । अधिका विशाल नगरका स्थानमा फेरी नगर वृद्धि गरि आफ्ना साथ आयाका सैन्य प्रजाकन वास दिया । वहिर्देशबाट फेरी झीकाई पनि वास गराया । कैरातकन नेपालमा निवृत्ति गरी हरिभक्त शर्मा ब्राह्मणका बुद्धि सुनी जम्बुद्वीप कैरात नेपाल मण्डलविषे तेजस्वि भै वेदादि शास्त्र निति-प्रमाण प्रजाको पालना गरी धर्मका प्रभावले सुभीक्ष्य ऐश्वर्य वृद्धि पुण्यात्मा धर्मिष्ठ नरमा अधिपति भै आनन्द-

सित राज गरी श्री पशुपतिश्वर प्रभृति देवदेवीकन विधि पूर्वक पूजा मान्य सेवा गरी प्रजाहरूबाट पनि पूजा मान्य सेवा गराई रह्याका थिया ।

एस्तै समय बंगाला देशबाट आचार्य ब्राह्मण वेदशास्त्र तन्त्रशास्त्र जान्या आया तनकन पनि सन्मान गरी वास गराया । तहांपछि पञ्चद्विड पञ्चगौड मैथिलब्राह्मणहरूकन पनि बोलाई सम्मत गरी देवदेवीहरूका ध्यान विधान जानि शास्त्रोक्त प्रमाण गरी धेरै ग्रन्थहरू संग्रह गरी ग्रन्थहरू पनि बनाई नेपाल क्षेत्रमा शास्त्र फैलाई दिया । सब प्रजा धर्मज्ञ भक्तिमान् बुद्धीमान् भै गया । भट्टवाट सामवेद व्याकरण प्रख्यात गराया । गुजराति वाजा स्थान स्थानमा प्रख्यात गरिदिया । मैथिलीबाट ज्योतिष न्यायशास्त्र प्रख्यात गराया । अरू ब्राह्मणहरूबाट नाना शास्त्र पुराणादि प्रख्यात गराया । यस्ता प्रकारसंग पञ्चगौड प्रश्नद्विडबाट वेदशास्त्र तन्त्रशास्त्रोक्त प्रमाण स्थान स्थानमा अधिका देव देवीहरूको मन्त्रयन्त्र ध्यान विधान जानि स्वयंभू आदिका देवताहरूको प्रतिमा प्रतिष्ठा गर्ना विधान शास्त्रोक्त गतिले गरी धर्मज्ञ ब्राह्मणहरूका बुद्धि सुनी ईश्वर ईश्वरीको आराधना भाव भक्ति गर्नाले ईश्वरका अनुग्रहले ईन सुर्यवंशी राजाले नाना प्रकारले यस किर्ति वृद्धि गरि धन्य कहाई रह्याका थिया । फेरी इनैका पालामा दक्षिण गोदावरीमा बगाई लग्याका स्मरणि झोली बघंवर तुम्बा आदि कोई एक सिद्ध योगि नेपाल पुरीमा निलचूड पर्वत मनिबाट प्रकट भयाकि गोदावरी पुग्दा स्मरणि आदि वस्तु वगी प्रकाश हुंदा निश्चय गोदावरी हुन् भनि राजा प्रजाकन जाहेर भै राजा प्रजा सब जाई गोदावरि सत्य हो भनि निश्चय मानि स्नान दान गरी मर्यादा वढाया । एस्ता प्रकारसंग परम आनन्दसित राज्य भोग गरी श्री पशुपतिनाथको भाव भक्तिले युक्त भै धन्य वैसाधिप कहाई राज्य भोग गरी रह्याका थिया । अस्य पुत्र श्री राजा भतारक्ष वर्मा भोग वर्ष ६१। इन राजाले पनि बाबाका पालामाको रित थामि सत्संग गरी देवालय गृह नगर ग्रामहरू शास्त्र प्रमाण वाडन लाई नेपालमा शुभ वृद्धि गरी प्रजाकन प्रतिपाल गरी देव ब्राह्मणकन सन्मान गरी राज्यभोग गरी रह्याका थिया । अस्य पुत्र श्री काकवर्मा राजा भोग वर्ष ७३। इन राजाले पनि बाबु वराज्यूले चलायाको रित नघटाइ स्थान स्थानमा देवताहरूकन अर्चन गराई धर्मले प्रजा प्रतिपाल गरी सास्त्रार्थ गराई नेपालमा धर्मको स्थिति गरी ईश्वरका शेवाले युक्त भै राजभोग गरी रह्याका थिया । अस्य पुत्र श्रीराजा पशुपुष्प वर्मा । अस्य भोग वर्ष ५६। इन राजाले

कलि लाग्यापछिको प्रथम ठूलो कीर्ति श्रीपशुपतिनाथकन सुन्दर शास्त्रोक्त प्रमाण वास्तु क्रमले देवालय उच्चा गरी बनगई अति सुन्दर गरी सकि शास्त्रज्ञ ब्राह्मण पण्डित ज्योतिषीसंग सम्मत गरी यातनले गरी ब्राह्मण क्षेत्रीय वैश्य शूद्र चार वर्णको थिति वाँधि स्वस्व धर्ममा चलाई गोब्राह्मणकन प्रतिपाल सन्मान गरि न्याय नीतिका रितले प्रजा पालन गरी आनन्दसित श्रीपशुपतिश्वरको भक्तिभाव गरी यस कृति वढाई आनन्दसित राज्य भोग गरी रह्याका थिया । अस्य पुत्र श्री राजा भास्कर वर्मा भोग वर्ष ७४। इन राजा वडा तेजस्वी प्रतापवान थिया । पूर्वकालमा श्रीहरिणेश्वरबाट नेपालमा कैरात भोग सक्यापछि क्षत्रिय राजाहरूले ठूलो कीर्ति गरी धर्मले मेरा क्षेत्रको पालना गर्नाछ भनि भविष्यवाणि प्रसन्न हुंदामाको एक श्लोकः-

शिशुपालावतारेण श्रीमता भक्त वर्मणा ।

करिष्यति जगत्कीर्तिमनेकसमशासनात् ॥

यही वाणिअनुसार इ राजा पूर्वकालमा श्रीयुधिष्ठिर महाराजाका राजसूयज्ञमा श्रीकृष्णकन शिशुपालले हास्य गर्दा श्रीकृष्णबाट शुदर्शन चक्रले प्रहार गरी मान्या तन शिशुपालका अवतार भयाका श्री भक्तवर्मणा कहियाका यो नेपाल परम क्षेत्रका वैशाल्याधिपति कहियाका निमिष्टाकार वर्माका वंशका पांचौ पुस्तामा राजा श्रीभास्कर वर्मा । इन राजाले आपना पुषाले गन्याको थिति सब थामि श्रीपशुपतिनाथका पाशुपतिका शास्त्र मन्त्र जगाई सेवा गन्या । फेरी भूत डामर तन्त्रका उक्ति प्रमाण साम्राज्य वृद्धि हुन्या रीतले गोकर्ण स्थानमा स्थूल काया श्री भैरव प्रतिष्ठा गरी अकिल मन्त्र जगाई महामन्त्रको पुरश्चरण गरी विधिपूर्वक संपूर्ण गरी श्री पशुपतिनाथका प्रसाद पाइ भैरवका अकिल मन्त्र जगाई महा प्रतापवान भै श्रीपशुपतिनाथका अनुग्रहले मन्त्री सरदार प्रभृति धेरै सैन्य समूह गरी,

योसौ भास्करवर्मनाम नृपतिः सूर्यान्वये संभवः ।

कैरातान्समरे विजित्य जलधेस्तीरान्तराज्यप्रभुः ॥

दक्षिण मुख गरी प्रस्थान गरी जाई स्थान स्थानमा जाई युद्ध गरी कहि प्रतापका वलले वस गरी हटाई जिति दक्षिण उत्कलदेश आदि नाना देश जिति दक्षिण महोदधि समुद्रपर्यन्त पुगी श्री श्वेतवाराहका समीपमा श्रीमातृका स्थापना गरी धेरै मुलुक फिरि वडा वडा महाराजा राजाहरूले मान्य गराई स्वस्थसित अनेक रत्न हिरा मोति पद्मराग मरकत मणि इन्दनीलमणि सेषरमणि

वैदूर्यमणि कवकोटकमणि भीष्ममणि पुलकमणि रुधिराक्ष-
मणि मृगा इत्यादि नाना प्रकारका सुवर्ण रौप्य नाना
प्रकारका पदार्थका द्रव्य देश देशका राजाहरूबाट ली
नेपाल क्षेत्रमा आई पुगी श्री पशुपतिनाथकन अर्पण गरी
सुवर्णपुरी बोलाया । फेरी श्रीपशुपतिनाथका पश्चिममुख-
संधी धेरै ब्राह्मणहरूकन निमन्त्रणा गरी तीन मासपर्यन्त
सुवर्णाहुती यज्ञ गरी धेरै सुवर्ण षर्ब गरी सुवर्णादकले
पशुपतिनाथकन स्नान गराई वाग्मतिमा वगाई दिया ।
सुवर्णपुरी भनि नाम प्रख्यात गन्या । इन राजाले दक्षिण
देशमा जय गर्न जादा पद्मनाभ विष्णुको दर्शन पाई सोहि
प्रमाणका मूर्ति पूर्वकालमा सूर्यकेतु राजाले नेपालमा प्रतिष्ठा
गन्याको सतरुद्र पर्वतका श्री जलसयन नारायण रह्याका
छन भनि बुढानीलकण्ठमा जाई विधिपूर्वक पूजा मान्य
गन्या । नेपाल क्षेत्रमा ई राजा बहुते पुरुषार्थि भै धन्य
धन्य कहाई नेपाल क्षेत्रकन धर्मले पालन गरी श्री पशु-
पतिनाथका नित्य नित्य सेवा गरी परमानन्दसित राज्य
भोग गरी रह्याका थिया ।

पूर्वकालमा श्री हरिजेश्वरबाट शिशुपालका अवतार
भयाका राजासम्म मेरा क्षेत्रको धर्मस्थिति गर्नु छ भन्या
वाणि प्रसन्न भयाको हुनाले इन्का सन्तान भयेन र एक
सूर्यवंशका क्षेत्रीकन धर्मपुत्र पालना गरी भूमि वर्मा
नाम राषि राज्याभिषेक दिया । श्रीराजा भूमिवर्मा
भोग वर्ष ४१। अस्य पुत्र श्रीराजा जयवर्मा भोग वर्ष
६१। अस्य पुत्र श्री राजा जनवर्मा भोगवर्ष ६२। अस्य
पुत्र श्रीराजा वर्षवर्मा भोग वर्ष ५१। अस्य पुत्र
श्रीराजा सर्ववर्मा भोगवर्ष ६६। अस्य पुत्र श्रीराजा
पृथ्वीवर्मा भोग वर्ष ५६। अस्य पुत्र श्रीराजा जेष्ठवर्मा
भोग वर्ष ४६। अस्य पुत्र श्रीराजा कुवेरवर्मा भोग वर्ष
७५। अस्य पुत्र श्रीराजा हरिवर्मा भोग वर्ष ७६। अस्य
पुत्र श्रीराजा सिद्धि वर्मा भोगवर्ष ६७। अस्य पुत्र श्री
राजा हरिदत्त वर्मा भोगवर्ष ४६। इन राजाले नेपाल
मण्डल विषे चारधामका स्वरूपले विराजमान भयाका
नारायणहरूबाट स्वप्नमा दर्शन पाई नेपाल भूमिमा चार
सिषरविषे स्थान हराई श्रीज्योतिरूपका पूर्व भागमा डोला
गिरि पर्वत विषये विराजमान भयाका श्री गरुड नारायण
श्री छिन्नमस्ता कालीशक्तिसहीत किलेश्वरका अधिका
वर्णन शास्त्र प्रमाण ठहराई पूजामान्य गन्या । नाग
पञ्चमीका दिन शंखदहको मेला ठहराई प्रख्यात गरीदिया ।
देवालय बनाई नित्य नैमित्त अर्चन गराया । फेरी वायव्य-
कोणमा सतरुद्रपर्वत विषे विराजमान भयाका चयजु-

नारायणकन पूजा मान्य गरी देवालय बनाइदिया । तसै
स्थान संधीबाट प्रगट भयाकी विष्णुमति हुन् भनि विष्णु-
मतिका तीर्थविषे स्नान गरी प्रजाहरूबाट पनि सेवाभक्ति
स्नान गराया । फेरी पश्चिमभागमा विराजमान भयाका
इचंगुनारायण सक्तिले सहित विराजमान भयाकाकन पूजा-
मान्य गरी देवालय बनाइ दिया । तीर्थ विष्णुमती र
भद्रमती संगम तीर्थको मेला रामनवमीका दिन स्नान
दान गरी मान्या । फेरी नैरीत्य भागमा श्री नृसिंह
नारायण सिषरि लक्ष्मी सहीत विराजमान भयाकाकन
पूजामान्य गरी देवालय बनाई प्रख्यात गराया । भाद्र
शुल्क १४ चक्रतिर्थमा स्नान दान गराया । तेस थानलाई
फर्पिग भन्दछन् । यति चार नारायणकन श्री हरिदत्तवर्मा
राजाबाट स्थानस्थानमा जाई सास्त्र विचार गरी इश्वरकन
प्रख्यात गरी स्वयंभू ठहराई भक्तिभाव गन्या । प्रजाहरू-
बाट पनि गराई आनन्दसित प्रजा पालन गरि राज्य भोग
गरी रह्याका थिया । फेरी केहि दिनपछि शंखमूल संगममा
विराजमान भयाका कोटेश्वर स्वयंभुबाट हरिदत्त वर्मा
राजाकन दर्शन दिदाभया । यसै समयमा दक्षिणविषे
वैजनाथ भनि महादेवको प्रख्यात भै गया । एस्ता तरहका
इश्वरका सेवा भक्तिले दर्शन पाई कृतार्थ भै अन्तमा उद्धार
भै गया ।

अस्यपुत्र श्रीराजा वसुदत्त वर्मा भोगवर्ष ३३। अस्यपुत्र
श्रीराजा भोगवर्ष ३५। अस्य पुत्र श्री राजा शिव वृद्धिवर्मा
भोग वर्ष ७७। अस्य पुत्र श्री राजा वसन्त वर्मा भोग वर्ष ६१।
अस्य पुत्र श्री राजा शिवदेव वर्मा भोगवर्ष ५७। अस्य पुत्र
श्री राजा वृषभदेव वर्मा भोगवर्ष ६१। इन राजाले बौद्धा-
चार्यहरूसंग मिलि जयन मार्गमा पसि वेदको धर्म छाडि
कुलधर्म त्याग गरी केही वाहीर वुझाउना निमित्त स्वधर्मको
कर्म गन्या झै मात्र गरी मारन् मोहन् उच्चाटन वसि-
करण अति हित मान्या । आपना मार्गका देवताहरूको
सन्मान् छाडदा विसाल चन्द्रपूरमा घाट मन्दिर बनाउना
निमित्त श्रीजलसयन नारायणसंधी ढुंगाका रास थुप्याका
थिया । सतरुद्र पर्वत पैहो भत्की आउंदा पनि तेस थानमा
याद नगर्दा सब ठाउं पुरैन गयो । पछिबाट तेस ठाउं-
माथि बगैँचा सुद्धा बनाइदिया । बौद्धमार्ग प्रवल भै ई
राजाले वज्रयोगिनीका सेवा गर्दथ्या ।

एक दिन ई राजालाई बौद्ध भगवान्ले दर्शन दि
आज्ञा गन्या—हे राजन् म लोहसिला स्थान सन्धीका
पोषरिमा वास गन्याको धेरै दिन भयो । म पिगला नाम
मावार्देशका राजा सुदत्तकी रानि नेपालमा आई श्री

गुह्येश्वरीका शेवा गर्दा मन्दिर बनाइ वास गन्यादेवि म ताहां वसि रह्याकी छु । गमन मेरो धर्मदत्त राजाका पालामा सतरुद्रपर्वतदेवि हो । अब तेहि स्थानमा गणा-वरण सहित गरी मन्दिर बनाउ । यो स्थान मेरा अतिरमणीय स्थल हो । तेस तलाउका मनितिर द्रव्य राख्याका छन् तेहि द्रव्य चैत्याकारमा भीत्र गर्भ राषि मन्दिर बनाउ । तेरा नान धनदो देव भनि प्रख्यात गर भनि स्वप्न विषे आज्ञा भयो र राजाले यथाक्रमले गरी बनाई मञ्जुवाहाल भनि चावहील नाम देश बनाया । तेसै दिनदेवि धन्वेद भनि नाम प्रख्यात हुनगयो । फेरी इनै गुणकाम राजाका पालामा दक्षिणदिशा विषे गौडदेशका प्रचंडदेव नाम राजा थिया । तिनले प्रजाकन पालन गरी रह्याका थिया ।

केही कालपछि इन राजालाई बौद्ध धर्म अति प्रिय हुनजांदा पुत्रकन राज्याभिषेक दि देश देस भ्रमन गरी नेपाल विषे आई सिभुमा पुगी दर्शन गरी तेसै स्थान एक सामर्थि गुणाकर नाम एक बाडा सामर्थि थिया र प्रचंडदेव राजाले तिनै क्षपणकबाट चर्या लिया । ताहांपछि सांत श्री भिक्षुक भनि नाम राषि स्वयंभुकन शेवा गरी एसै स्थानमा रहन्छु भनि रह्याका थिया । केही दिनपछि स्वयंभु कुंडकन चैत्याकारले छोप्नुपन्थो भनि गुरु गुणाकर भिक्षुसंग विन्ति गरी सम्मत गरी राजा वृषभकन हात लिया । राजाले पनि तिनै भिक्षुका मतमा प्रवृत्त भै उनिहरूका सम्मत प्रमाण स्वयंभु कुण्डकन चैत्याकार बनाई छोपिदिया । फेरी वसुपुर वरुणापुर अग्निपुर वायु-पुर सम्मरपुर भनि पञ्चपुर बनाइ पांचै देवता स्थापना गरी रह्याका थिया । बौद्ध मार्गमा सिभुका पर्वतकन सत्ययुगमा पद्मिगरी त्रेतामा वज्रकुट द्वापरमा गोश्रृंग कलिमा गोपुछ परवत भनि कहंथ्या । कलि युग लाग्या पछि फेरी स्वयंभुपरवत भनि कहंथ्या । एस्ता तरहसंग वृषभदेव राजाले बौद्ध मार्गमा पसिरहंदा समय फेरी नेपालमा गोदावरी संघि जाई पञ्च बौद्ध एकत्र मूर्ति गरी बनाई स्थापना गरी दिया । इन राजाका पालामा वाणेश्वर संघि ठुलो विहार बनाई साक्यसिंह भगवान्को प्रतिष्ठा गरी बौद्ध मार्गको मात्र सेवन गरी रह्याका थिया ।

अस्यपुत्र श्रीराजा संकरदेव भोग वर्ष ५०। इन राजाले धेरै मिहनत गरी धेरै द्रव्य षर्च गरी श्रीपशुपतिका उत्तर दर्वाजा सन्मुख मनवेगी लोहका ठूलो त्रिशूल बनाई चढाया । फेरी राजराज्येश्वरी संघीका कुपविषे पूर्वजन्मका छाया स्वरूप दर्शन हुन्थ्यो र पछि हुन्थ्या राजा आदि

प्रजाहरूकन पाप पुण्यका अनुसार पूर्व जन्मका स्वरूप छायामा अब उप्रान्त वढिया छायाको दर्शन ज्वादा नहुदा कष्ट हुन जाला भन्ना निमित्त कुप पुरी अग्र मागमा जाति स्मरण नाम गरी ठुलो महाविराटेश्वर महादेव स्थापना गरीदिया । फेरी पशुपतिनाथका पश्चिम ढोकाभिन्न नन्दी-मूर्ति बनाइ स्थापना गरीदिया । ताहापछि शिवको र नदीको अन्तर गमन दोसनिवारण गरिदिया । अस्य पुत्र श्री राजा धर्मागत देव भोग वर्ष ५१। इन राजाले श्रीपशुपति नाथका दक्षिण महत् वृषभध्वज स्थापना गरी दिया । इन राजाले पर्व पर्वमा श्रीगरुडनारायण श्रीचंचुनारायण श्रीनृसिंहनारायण श्रीचयजुनारायण इ चारै नारायण स्थानमा जाई सेवा गर्थ्या । एस्ता तरहसंग सेवा गरी रहंदा कोही समय आदि जलसयन नारायणबाट राजाकन स्वप्नमा दर्शन दी आज्ञा प्रसन्न हुदा भया-हेराजन् तैले चार धाम वारंवार गर्नु पर्दैन । मलाई प्रख्यात गरी सेवा गर म सतरुद्र पर्वत पैह्ला भत्की छोपीन गयाको छु । एस स्थानमा मलाई गुप्त गरी नराष प्रकाश गर भन्या अनुग्रह वाणी स्वप्नमा पाउंदा धर्मागतदेव राजाबाट प्रजालोककन बोलाई आदि जलसयन नारायण एस स्थानमा गुप्त रह्याका छन् भनी इन इश्वरकन प्रकाश गराउन पन्थो भनी हुंगा माटाले पुरीयाको षनी पर सारी हेर्दा श्री जलसयन नारायण प्रकाश भया । इन राजाले नित्यार्चन विधि पूर्ण गराई आफुले पनि श्रद्धाभक्ती राषि पूजा भक्ति मान्य गन्या ।

आहा उप्रान्त धर्मागतदेव राजाले जलसयन नारायण-बाट अधि तैले चार नारायणका स्थानमा सेवा गर्नुपर्दैन मलाई मात्र सेवा गर ठुलो परिश्रम गर्नुपर्दैन भन्या अनुग्रह वाणी पाई नित्य इनैका सेवा र जोगेश्वरी श्री वज्रयोगिनीका सेवा गरी रह्याका थिया । केहि दिन पछि इश्वरीकन प्रसन्न गराई ई ईश्वरीका षुसिनिमित्त नित्य अग्नी जगाई कराईमा तैल पाक गरी उस्मा कुदि पाक भयापछि जोगेश्वरी प्रभृति योगिनी गणहरूकन भोजन गराई ई फेरी जीवदान पाइ द्रव्य पाई राजधानि सहरमा आई ब्राह्मण गरीव फकीरहरूकन नित्य सुवर्ण दान दी एस्ता तरहसंग ईश्वरीका अनुग्रहले सरीर होम गर्न सकिन्थ्या समर्थ पाई एस्ता उग्र तप गरी परम आनन्दसंग राज्य भोग गरी रह्याका थिया ।

परापूर्वदेवि नेपाल मध्यका आदिसहर विसालनगर हो । संखमूल तीर्थदेवि आदि जलसयन नारायणका स्थानसम्म एकै नगर थियो । ९९००० उतानसय हज्जार

गृह थिया । यस सहरमा धर्मागतदेव राजा नाम गन्याका राजाले राज्यको प्रतिपाल गरी श्री वज्रयोगिनीका परम भक्त भै रह्याका थिया । इन राजाका पर्यायमा श्री पशुपतिनाथ र श्री वज्रयोगिनीका अनुग्रहले परमार्थ पाउन जोग्यका नर जन्म भयाका हुनाले देवगति अवन्ति नाम उज्जेन नगरका विक्रमसेन बालक १२ वर्षका उमेर उप्रान्त श्रीज्योतिरूप पशुपति श्रीउग्रतारा सुप्रसन्न स्वप्न प्रसन्नोस्तु । इनै इश्वर इश्वरीका अनुग्रहले विक्रमसेन बालककन तेरा प्रथम कर्मद्वार उज्जेनका उत्तर भाग नेपाल नाम पुण्यभूमिमा हो भनि स्वप्नमा नेपाल भूमिको र श्री पशुपतिनाथको दर्शन दी श्रीउग्रतारा देवीले पच्य देषाई निश्रय गराई आकर्षण गरी बोलाया । एस्ता तरहका उत्तम स्वप्न देषी ती बालक नेपाल आउनाको बहुतै इक्षा गर्दा स्वदेश त्याग गरी नजाउ भनि कसैले भन्या त पनि नमानी स्वप्नका प्रतीत मानि श्रीपशुपतिनाथ श्रो वज्रयोगिनीदेवीका चरणको सरण गरी आउंदा तिनको साथमा बुद्धिसेन नाम गन्याका थिया । आयाका जीवलाई वोध दिन समर्थ भयाका माननाथ समन् थिया । वैकुण्ठनाथ सेवक ती तिन जनाकन विक्रमसेनले मलाई श्रीपशुपतिनाथ श्रीउग्रतारा देवीबाट नेपाल भूमिमा आउनु भन्या हुकुम भयाको छ । तिमिहरूलाई आमा बाबु पुत्र परीवार देषी छुटाईकन किन म लैजान्छु भन्या मैले र केवल आज्ञा गन्यापछि स्वार्थ प्राप्ती हुन्या छ भनि देष्या तिमिहरूलाई पनि वढिया होला भन्या मन्मा आयो । जीवन मरणको साथ तिमिहरू भै मेरा साथ हिंड भनि बुझाई मलाई पनि अन्तमा मुक्ति इहत्रमा सुष प्राप्ती तिनै कुलकन पनी उद्धार सुबुद्धि गन्या पार लाग्न्याछ भनि ४ जनाको एक सम्मत गरी उज्जेन देशबाट प्रस्थान गरी नेपालतिर गमन गरी आया । धेरै देश घुमी आउदा आउदा नेपाल क्षेत्रमा पुगी विसालनगरमा प्रवेश गरी एक कोही जनका गृहमा वास गन्या । एस नगरका राजा धर्मागत देवका सेवा गर्न लाग्या । राजाले तिनलाई बहुतै सुन्दर लक्षणले युक्त भयाको देषि बोलाई आफ्ना नजीक राषी तिमिहरू को हो ? काहांबाट आयौ ? तत्रा नाम क्याहो ? पुरुषार्थ क्या छ भनि सोध्दा मेरा नाम विक्रमसेन हो । मेरा जन्मभूमि उज्जेन हो भनि सब वृत्ताप्त कही हजूरको सेवा गर्न आयां जो हुकुम सो काममा तैयारी छु भनि विन्ती गर्दा धर्मागतदेव बहुतै षुसी भै वीर पुरुष ठहराई आफ्ना नजीकी गरी बहुतै प्रिय मानी राष्या । जाहा गया पनि साथैमा लैजान्थ्या ।

अव विक्रमको पूर्वका आदिकथा संक्षेपले गरी कही छ ।

यस पृथ्विमण्डलमा एक कोही ऋषीले इन्द्रासन भोग गर्न अभिलास गरी गङ्गातीरमा जाई तप गर्न लाग्या । तपस्या गर्दा गर्दा धेरै वर्ष वित्यापछी ऋषीका तपोबलले इन्द्रासनमा इन्द्रकन महाताप भयो र इन्द्रले त्रास मानि अप्सराहरूकन बोलाई तिमिहरू कसले तेस ऋषिको तप भ्रष्ट गर्न सकदछौ भनि आज्ञा गर्दा भया । एक मेनका नाम अप्सराले अंजली जोरी हे देवराज इन्द्र म सकुला आज्ञा भया जावस् भनी विति गरी मर्त्यमण्डलमा ऋषिले तप गरी रह्याका स्थानमा जाइ प्राप्त भै गङ्गातीर विषे सब इन्द्रीय षैची अषण्ड मन गरी अन्तमा मृत्तिकाले पुराई सरीरै होईन की भन्या जस्तो आकार गरी एकत्व गरी पवननिरोधी तपमा रह्याका थिया । अप्सराले तीनकन स्नान गराइ फेरी मधुस्नान गराई मधुको रस पाया र ऋषिका चित्त उदय भै दिनरात मधुभोजन गराई सरीर पुष्ट गराई ऋषिका नेत्र उघारी हेर्दा अतिसुन्दरी अप्सरा देख्ता कामले पिडीत भै मोहित भै अप्सरासंग अनेक प्रकारले क्रीडा गन्या । केही दिनपछी अप्सराको गर्भाधान भयो । मास पूर्ण भयापछि पुत्र जन्म भयो । पुत्रकन नामकरणादि सकि कोही एक दिन विषे ऋषीकन अप्सराले एस्ता वचनले गरी—हे प्रभु एस्ता वनमा वसी क्या सुख क्या भोग । अव मेरा विन्ती लाग्या स्वर्गलोकमा जाई सुख भोग गर्न जाउं भनि विन्ती गर्दा ऋषीले वढीया भनि अप्सराले बालक वोकी अघि लाई ऋषि पछि पछि लागी स्वर्गका मार्ग विषे जांदा अमरावती पुरी पुग्न लाग्दा अप्सराले—हे प्रभू स्वामी मलाई बहुतै थकाई लाग्यो पुत्रकन एक छिन तपाईं लिनुहवस् भनि ऋषिलाई पुत्रकन वोकाई इन्द्रको दरवार पुगी यथाजोग्यले आसीरवाद गर्दा इन्द्रबाट हास्य गरी—हे ऋषी धेरै वर्षसम्म तपस्या गन्याको फल फलेछ । अतीसुन्दर पुत्र पायाछौ भनि आज्ञा गर्दा म त भुलीगया छु भनी चेती पछीबाट महाक्रोध गरी इन्द्रक! हजूरै पछारी मान्या शरीर तीन खड भै गया र पृथ्वीमा षसाली दिया । ऋषि फेरी ध्यानमा जानको इच्छा गरी जान लाग्दा इन्द्रले आज्ञा गर्दा भया—हे ऋषि बालष मान्याको क्या प्रयोजन । अव तेस बालकको क्या गति भनि आज्ञा गर्दा भया र ऋषिले इ तीन टुक्राका तीन स्वरूप भै जन्मी पछिबाट तीनको एकै हुन्या छ भनि ऋषि जादां भया ।

ताहा उप्रान्त केही कालपछी पाद भाग वनिजा भै जन्म्यो । हृदि भाग आंतीशील नाम पाइ जन्मी कापालिक

योगी भै रह्या । केही दिन पछी तेसै योगीले तेसै वनिजाकन शिक्षाबाट विरोध हुन जांदा शिष्यकन मारी मृतक वेताल भै गयो र कोही एक शिसपा वृक्षमा बास गराई राष्याको थियो । शीर भाग बाहीर उज्जेन देशका विष्णु सर्मा ब्राह्मण गृहस्थाश्रम छाडी श्रो इश्वरीका उपासना गरी रहंदासमय वीर्य पूर्ण भै पतन हुंदा पृथ्वीमा नपारी विल्व वृक्षमा षष्ठी राष्यायो थियो चन्द्रावती नाम गन्याकी एक क्षत्रीका कुलपुत्री थीइन् । नित्य विल्व वृक्षमनि जाई षेल्दथिइन् । दैवयोगले विल्ववृक्षलाई चाट्दा ब्राह्मणका वीर्य मुषद्वारबाट उदरमा रहनजांदा चन्द्रावती मैजा विना पुरुषका संगले गर्भवती भइन् । लोक सत्रै आश्रय माग्या । विनापुरुषका संभोगले कन्या कस्ता तरहसंग गर्भवती भईन् भनि विचार गर्दा तपश्चिका आश्रममा जांथीन् तिनसंग प्रसङ्ग भै गर्भवती भयाको हो कि त भनि विचार गर्दा कन्दमूल षाई तप गन्यालि यस्तो कर्म गन्या छैन भनि परन्तु वेस गरी विचार गर्दा तिनै तपश्चिका वीर्यले गर्भवती भयाको ठह्यो । गर्भवती भया उप्रान्त दसमास पूर्ण भै

राधा शुक्ल पंचमी ब्राह्मी वृद्धि रबी दिवा नाभिकुण्ड-
द्वारा जन्म संसारे प्रष्यातं जन्म श्रीभागीकृत्य द्वीभाग
लोपः शिरोभागस्य विक्रमबालको जातः ।

अधि पूर्वकालमा ऋषीश्वरले एक पुत्र मारी श्रीभाग
गन्याका हुनाले पृथ्वीमण्डल विषे तीन् स्वरूप भै जन्म्याका
हुन् । इ विक्रमकन अयोनि भन्दछन् ।

भूगोल नाम ग्रन्थको किञ्चित् संछेप कलीयुग प्रमाण
४३२००० चार लाष वत्तीस हज्जार । आयु १२० मानस
ताल ७ सात हस्तेन ३॥ हात प्रसूति २१ वार पर्यन्त
पनि कसै कसैको हुन जाला देवि विधवासिनी धर्म ४
भोग पाप १६ भाग प्रष्यात राजा २५ हुन्याछन् । अधि
पछीका भेद छैन । विक्रमादित्य १ सालिवाहन १ संकर
कुमार १ अश्विषु १ प्रहस्त १ हरि १ ब्रह्मादि १ सुरेन्द्र
१ वृद्ध १ हरीषु १ भीम १ विक्रिषु १ महीन्द्रपाणि १
पिनाकपाणि १ शूलपाणि १ विक्रमपाल १ मुनज १ भोज
१ नागपाणि १ सुक्रु १ जगदेव १ रूप १ मेर १ सिवर
१ सगर १ एति राजा कलियुगमा जम्बूद्विप मध्ये चक्रवर्ति
हुन्याहुन् । एसैमध्ये दरियाको विक्रमादित्य जो छन् सो
जन्म्याप्रान्त शशिवत् प्रतिदिन सरीर वृद्धि भै आया ।
नामकर्णादि चूडाकर्म गन्याप्रान्त विक्रम भनि नाम प्रष्यात
हुनगयो । क्षत्रिय यथा भाव कर्म पूर्णतया प्रान्त १२

वर्षपछी नेपाल भूमिका श्री जोतीस्वरूप पशुपतिनाथका
दर्शन र श्री उग्रतारा योगेश्वरबाट स्वप्न प्रसन्न भै नेपालमा
आफुसमेत चार जना भै आई विशालनगरका राजा धर्मागत
देवका सेवा गरी रह्या । केही दिनपछि राजाले बहुतै
पियारो गरी राख्दा समय एक दिन धर्मागतदेव राजाले
श्रीवज्रयोगिनीका स्थानबाट द्रव्य पाई नित्य ब्राह्मणहरू-
कन दान दियाको देषि यही स्थानबाट पाइ दियाका
रह्याछन् । अधि उज्जेनमा म रहंदा स्वप्न दी बोलाउन्या
इश्वरी इनै हुन् भनि जानि एक दिन ती विक्रमले राजाभन्दा
अधि रातका पैला प्रहरमा जाइ स्थानमा प्राप्त हुंदा तहां
कराई चूल्हामाथि बसालि तैल पाक गरी राष्याको
देष्या । इ धर्मागत देव राजाले अधरात्रिमा कसैले थाहा
नपाई न्याय गरी जाई इश्वरको दर्शन गरी कराहीमा
कुदि पाक भै इश्वरी प्रभृति योगिनी गणहरूकन भोजन
गराई फेरी जिव दान पाई आउंदा रह्याछन् । यस्ता
उग्र तप इ राजाले गन्याको कसैलाई थाहा थियन । विक्रमले
षवर पाई तेस थानमा प्राप्त भै इश्वरीकन दर्शन गरी भक्ति
भावले युक्त भै अनेक मसलाहरू सुगन्धादिले अंगलेपन गरी
इश्वरी स्मरण गरी तैल पाक भांडमा कुदिपाक भैगया ।
उसै वषत इश्वरी योगिनी गणले सहित भै तहां प्राप्त हुंदा
आज त इ राजा हाम्रा प्रथम प्रहरका क्रिडामा आई पाक
भयेछ भनि मांस भोग गन्या ।

श्लोकः-

मां गले जननाहेवि संविदानं ददातन
सर्वदेवप्रियत्वाच्च मांसमित्यभिधीयते ।

मङ्गल गणले युक्त भै आनन्ददान पाइन्या देवताका-
प्रीय भयाका हुनाले भोग गरी अतिस्वादीष्ट हुंदा कृतार्थ
पुनर्वार जीव सन्देह गरी इश्वरबाट नित्य आउन्या त तिभि
होइनौ भनि आज्ञा गर्दा म धर्मागतदेव राजाका सेवक
हुं । मेरा नाम विक्रम हो भनि विन्ति गरी स्तुति गर्दा
इश्वरी प्रसन्न भै वरदान दी आज मेरा पिठगणका योगिनी
सब सन्तोष भया । अव मनोवान्छित परसंमणिसमेत सोंपि
धर्म अर्थ काम मोक्ष चार पदार्थ पाउन्याछौ । अव उप्रान्त
तिमिहरू आउनु पर्दैन । कृतार्थ भयौं । एही धनका
प्रभावले सुख भोग गर भनि तेवर आयू वल पनि वक्सी
अन्तमा उद्धार होला । कलिमा एस्ता तरहको कर्म दुर्लभ
हो भनि कराही घोपटचाउन लाई अन्तर्धान भै गइन् र
ताहापछि विक्रम बहुतै क्रितार्थ भै इश्वरिका नाम स्मरण
गरी फाँक देशमा आया । आफना साथका बुद्धिसेन नाम
माननाथ सर्मण वैकुण्ठ नाम सेवककन इश्वरीबाट भयाको

अनुग्रह वाणि आदि सब विस्तार कहि सुनाया । बहुत पुसो भया ।

जाहापछि धर्मागत देव राजा अर्धरात्रिमा पुगी इश्वरीको दर्शन गरी पाकपात्र घोष्टचायाको देषि आश्रय मानि इश्वरी पुकाऱ्या । इश्वरीबाट चाहीदो विधान पूर्ण भयो हामि कृतार्थ भयौ । तेरा सेवकका हात पसंमनि सौपि-दियाको छ । सोही द्रव्यका प्रभावले सुखभोग गर । अन्तमा उद्धार हुन्याछौ भनि वाणि सुन्दा अभिप्राय थाहा पाई क्या गरौ मेरा प्रालब्धमा मैले सिद्धि पाउनु रहेनछ भनि सन्तोष मानि विशालनगर फर्कि आया । पछि विक्रम जाई संव वृत्तान्त राजासंग व्रिति गऱ्या । राजाले तिमि धन्य रह्याछौ मईले यतिदिनसम्म सेवा गर्दा पनि सिद्ध पाउन सकिन । तिमि येकै वारमात्र जानाले पनि इश्वरबाट सिद्धिबर पायो तत्रा पुरुषार्थ देषि म वहुतै पुसि भयां भनि अब राजप्रतिपालीत पुत्र विक्रमा-दित्यकन राज्याभिषेक दिया । अस्य नेपाल भोग वर्ष १२। अरु ज्यादा भोग दक्षिणमा गऱ्या, चक्रवर्ति पनि भया । आफु राज्यभोग सब त्यागी इश्वरिका स्थानमा जाई तपस्था गर्न गया । देवीका अनुग्रहले राजा धर्मागत देव उद्धार भैया ।

जहाउप्रान्त ति विक्रमसेनले कलीमा दुर्लभ भयाका वर प्रसाद पाई उज्जेनदेषि साथ लायाका तिन जनाकन साथमा ली केही वर्षसम्म राज्य भोग गरी रहंदा समय नि इश्वरीको सेवा गरि रह्याका थिया । आपना द्वार निकट पश्चीम भागमा धर्मागतदेव नाम राजाका नामले एक सिलामा चतुर्मुख नारायणकन स्थापना गरी तिर्थ सहीत गुम्भधारा गरी ब्रसाई नारायणधारा भनि प्रख्यात गऱ्या । इन दिनदेषि यो धाराबाट एक कुन्द पुष्प दुर्वासंयुक्त वर्षप्रति वगी आउऱ्या प्रभाव चलिगयो । तेस दुर्वा कुन्द पुष्प जसले पाउछ उस मानिस निहाल भै जान्छन् । फेरी विशालनगरका मध्यस्थानमा आपना कुलदेवता भवानिकन विधि पूर्वक अधिका स्थान पाई जगाई रहस्य भावले अर्चन गराया । टुलो लिंगाकार देवालय बनाई दिया । मन्त्रिले सहीत भै सेवा गऱ्या । फेरी आपना द्वारिका दक्षिणतीर श्रीमण्डप भनि दक्षिणतिर अतिसुन्दर गरी बनाया । पृथ्वीमा स्थान स्थानमा धेरै धन गाडि-दिया । फेरी जातिपूर्ण भनि नगर बनाई दिया । उसका दक्षिण भागमा महादुर्गावनमा नीलवाराहीकन प्रकाश गरीदिया ।

उप्रान्त दक्षिण दिशाबाट महेश्वर ठाकुर नाम षट्

शास्त्रमा पारगऱ्याका ब्राह्मण विक्रमादित्य सेतका पराक्रम पुण्यप्रताप सुनि नेपालभूमिमा आया । राजाबाट उनको परीक्षा गरी गुरु पनि गरी राजाबाट र मन्त्रि बुद्धिलेनले विधि पुऱ्याइ मन्त्र सुनि दिक्षा ग्रहण गऱ्या । ताहा पछि महेश्वर ठाकुरका सम्मतले चैत्रावलि नवरात्र स्वल्प गरी सरद् ऋतुका नवरात्र प्रतिपदादेषी सप्तमीपर्यन्त चण्डिका प्रमाण प्रथम नेपालमा राजा प्रजा सबले सब मान्नु भऱ्या रिऱ चलाया । यो दसमि कर्मसम्म राज्य गऱ्यापछि हस्तिनापुरमा पनि चलायिदिया । अधि सरद ऋतुको नवरात्रि कर्म दुनिजालाई चल्याको थियेन । इनै राजाका पुण्यप्रतापले हिन्दुहरूमा चलाइदिया ।

यहां उप्रान्त मानदेवले नेपालमा बौद्धमार्गीहरूलाई श्रावण शुक्ल प्रतिपदादेषि मैनाभर बौद्धारम्भ बौद्धयात्रा गराया । फेरी उपास कर्म कृष्णपक्ष त्रयोदसिमा अन्नदान वृहदान रिऱ चलाया । गणेश चन्द्रपूजा व्रतकलक निवारण अश्वयुदायक व्रत गराया । अष्टमीका दिन महालक्ष्मी व्रत शास्त्रोक्त प्रमाण गरी मनाया । नवरात्रि व्रतारंभ दुर्वाष्टमी देवि आवाहन प्रेतपीडा मुक्त गर्न निमित्त शत्रुस्थापन कर्म फेरी फेरी पितृपछे षोडशश्राद्ध प्रजालाई गराया । आश्विन कृष्ण अमावास्याका दिन श्री लक्ष्मीपूजा प्रतिपदाका दिन स्वशरीर पूजा द्वितीया भातृपूजा तृतीयाका दिन विसर्जन आदि धर्म व्रत प्रेत पिडानिवारणादि हीन्दू धर्महरू गुरु महेश्वर ठाकुर बुद्धिसेन मन्त्रीका सम्मतले नेपालमा श्री महाराजा वीर विक्रमादित्यबाट चलाइदिया । मन्त्रि बुद्धि-सेनले पनि इश्वरीका पद ज्ञान जानी गुह्यगोविन्द नाम गरी उत्तमगीत बनाया ।

श्लोकः-

वीर विक्रमस्य मन्त्रि बुद्धिसेनेन सत्कृतम् ।

गह्वरं गुह्यगोविन्दं सेवितं फलदं भवेत् ॥

गीतका प्रथम को र अंतको श्लोकः-

निजतुरीयामृत रस सुन्दरी कुरु गुरु परब्रह्मणि हे ।

चरित्र विचित्र बहुनामं श्री जगदम्ब भजे ॥

सर्वेश्वरी सर्व श्री बुद्धिसेन सेवित सहा दिव्य गुह्ये ।

गोविन्दं हे पूर्ण श्रीपद यंकुलंगितम् ॥

आदि संस्कृतबंध गरी बनायाः ।

इनै विक्रमादित्य राजामाथि श्री उग्रतारा देवि सुप्रसन्न भै मलाई गुप्त गरीकन नराष मेरा एक नाटक प्रकाश

गर भनि अनुग्रह वाणि पाउंदा विक्रमादित्यले विन्ति गन्या हे इश्वरी मैले कौन विधानले गर्न्या हो भनि विन्ति गरी इश्वरीबाट यस नाटकको पद्धति हेरि सिद्धिपुराण भनि प्रख्यात छ । ऐश्वर्य आयुर्दाकारि यस विधान तेरा गुरु महेश्वर ठाकुर मन्त्री बुद्धिसेनका सम्मतले लंका विधानका श्रेष्ठ वाणेश्वरका पूर्व स्थापित गरी यो नाटक बनाउ भनि आज्ञा पाइ हरिसिद्धिपुराण प्रमाण गुरु मन्त्रीका सम्मतले त्रिशक्ति देवि मूल देवता गरी निलसरस्वती आदि देव देवी र सुत्रवीरले नागेन्द्रलाई वध गन्याको प्रमाण सत्र संयुक्त गरि इश्वरीका आज्ञाले नेपालबाट कालि षड्ग हातमा धारि आपना जन्मभूमि उर्जनिपिठका हरिसिद्धि भवानि आवाहन गरि ल्याइने नेपालका स्थान स्थानका देवताहरू आवाहन विधानले सुत्र प्रवेश नित्य नित्य नट नाटक जल सोधन गीत वाद्य सहित गरि प्रमाणले देवता-हरूका मुख प्रकाष गरि नेपालमा स्थिति गरि नृत्य लिला बनाया । "हरिसिद्धिसमो नाट्यो नास्ति ब्रह्माण्डमण्डले" भनि लोकमा नाटक प्रख्यात गराया । इति कारणात् नेपालमा यहि हरिसिद्धिनाटक आदि प्रख्यात भयाप्रान्त अरु नाच प्रख्यात भयाका हुन् । यहि केवल श्री वज्रयोगिनीका अनुग्रहले वरप्रसाद पाइ नेपालमा आपना यस नाम प्रख्यात गरि द्वादश वर्ष नेपालको भोग गरि हिन्दुस्थानमा साम्राज्य चक्रवर्ति हुनु पर्न्या राजा हुनाले कलिगत २९६० उन्तीस सय साठि वर्ष उप्रान्त अघि आफुकन नेपालको राज्याभिषेक दिन्या राजाका धरानका विश्वदेव नामा वान्तीदेव नामका क्षत्रीयकन नेपालको राज्याभिषेक दी गुरु महेश्वर ठाकुर मन्त्री बुद्धिसेनकन साथ लि इश्वरीबाट पायाको स्पर्शमणि लि नेपालका देवताहरूको दर्शन स्पर्शन-गरि प्रस्थान गरी आपना जन्तभूमि उज्जैन विषे जांदा भया । बाहां भर्तृहरि नाम विक्रमको दाज्यू पर्न्या राजा थिया । जसले भर्तृहरिशतक नाम शतक बनाई ग्रन्थ बनाइ वैराग्य भै स्वराज्य त्यागि देशान्तर गमन गरि उपचर्या गर्न गया र उनैका राज स्थान उज्जैनका राज्याभिषेक विर विक्रमादित्यले पाया ।

ताहांपछि केहि वर्ष उद्योग गरी धेरै मुलुक आपना बसमा लि महाराज्य गन्या । बुद्धिसेन नाम मन्त्रीका सम्मतले उद्योग गरि हस्तिनापुर दिल्लि तष्तका महाराजा यकादन्तकन युद्ध गरी विक्रमादित्य दिल्लि तष्तका महाराजा भया । जाहाउप्रान्त गुरु महेश्वर ठाकुर सर्मेणका सम्मतले हस्तिनापुर उज्जैन आदि नगर देश पूर हिन्दुस्थान विषे न्दकालि महाअष्टमी कर्मचण्डि प्रमाण प्रतिपदादेवि

विजया दसमिपर्यन्त राजा प्रजा सबैले मनाया । अरु धेरै ठुलठुला किति पनि गन्या । उज्जैनसंघी देवदत्त नाम सिंहासन देवतादेवि नपाइ स्थापना गन्या । उसै स्थानमा वसि धेरै नीतिशास्त्रका प्रबन्धले निसाफ गरि सांचो र झुठो दुइ थोक मिश्रित भयाकोमा विवेकले सत्यको सत्य झुठको झूठ ठहराइ नीती चलाउंथ्या ।

श्लोकः—

धनन्तरिक्षपाणकामरसिंहशकुवेतालभद्रघटकपरकालि-
दासाः ।

ख्यातो वराहमिहो नुपतेः सभायां रत्नानि च वररुचिर्नव
विक्रमस्य ॥

यति महा नवरत्न पण्डितहरूकन सभाविषे रोषि शास्त्रानुसार नीति चलाई रह्याका थिया । ति नवरत्न पण्डितहरूमध्ये जनहि श्लोक बनाई विक्रमसेनकन चढाई पुसि गराउदाको श्लोकहरूका अर्थः—अथ नवरत्न मित्रकन मुद्ध चित्तले १ शत्रुकन नीतिका बलले २ लोभीकन धनले ३ इश्वरकन पूजाले ४ ब्राह्मणकन आदरले ५ युवतीकन प्रीतिले ६ बान्धवहरूकन वरावर दैपनाले ७ उद्धतहरूकन स्तुतिले ८ गुरुकन नमस्कारले ९ मुखकन कथाले १० जान्याकन विद्याले ११ रसिककन रसले १२ सबै मानिसकन वडिया स्वभावले वस गर्नु १॥ मान्या मानिस हलुको छ १ ठाडो मानिस पसुछ २ कामातुर मानिसलाई अपवाद लाग्छ ३ कति हुंदैन ४ दुज्जैनले दुःख पाउंछ ५ दुःख कालि ईष गर्दा प्रीति मान्छ ६ धन नहुन्या लोलाउंदछ ७ चित्त ठेगानमा नरहुन्या मानिसले व्युको चयन पाउंदैन ८ सोक गर्न्या मानिसले संषाकन पाउंछ ९ ननिको बोलन्या मानिस कसैको पिथारो हुंदैन १० जुवान्या मानिसले बारवार कष्ट पाउंछ १२-२॥ राजाहरूका गहना नीति हो १ गुणिकहरूका गहना नरम हुनु हो २ स्त्रीजनहरूको गहना लज्जा हो ३ स्त्रीपुरुषका गहना धर्म हो ४ घरको गहना बालक हो ५ बुद्धिको गहना प्रस्ताव-माफिक बोलनु हो ६ वचनको गहना साफ बोलनु हो ७ शरीरको गहना सुन्दर हुनु हो ८ निको मन हुन्या मानिसको गहना समझनु हो ९ ब्राह्मणको गहना शास्त्र भै रहनु हो १० संसारीको गहना दौलत हो ११ सज्जन गृहस्थहरूको गहना नहड्बडाइ चित्त स्वस्थ भै रहनु हो १२-३॥ जान्या मानिसले धर्मकन पैले चिताउनु १ सधै मनले विचार गरि काम गर्न्या मन्त्रीलाई सधै मन्त्रिले गर्न्या कामको विचार गर्दैरहुनु २ राज्यको समाचारकन बुझदैरहुनु ३

अह राजाहरूका राज्यकन महाट्या चेवा फिजि राज्रो गरि हेनुं ४ प्रीति र रिसकन सधै गुप्त गरि राषनु ५ द्रया र रिसकन वेला वेलामा वृक्षी प्रकाश गर्नु ३ आफना द्राज्यकन बडो यत्नले रक्षा गर्नु ७ रणभूमीमा आफना ग्युको साधा नराषनु ८-४॥ कृषण हुमाले यसको नास हुन्छ १ रिसले गुणको नास हुन्छ २ अहंकारले सत्यको नास हुन्छ ३ भीकले हुर्मतको नास हुन्छ ४ कुव्यसमले धनको नास हुन्छ ५ विपत्तिले धैर्यको नास हुन्छ ६ चित्त भ्रमणले ब्राह्मणको नाश हुन्छ ७ चुकलीले कुलको नाश हुन्छ ८ सेबिले सामर्थ्यको नाश हुन्छ ९ ननिको नेष्टाले पीरषको नाश हुन्छ १० दारिद्र्यले आदरको नाश हुन्छ ११ ममतले आत्मज्ञानको नाश हुन्छ १२-५॥ क्षमा नभयाका मुखं तपस्वी १ अल्सी भयाका राजा २ रीस भयाका धर्मात्मा ३ दुष्ट भै अरुदेभिन् मान लिन षोजन्या गृहस्थि ४ अतिकृपण भयाको साहेव ५ शास्त्र जानी धर्म मगर्न्या मानिस ६ हुकुम नचल्न्या राजा ७ सुद्ध भैकन पनि सधै अर्काको अन्न षान्या ८ वृद्ध भै रोगि भै दरिद्र भै तरुणीका स्वाभी भयाको मानिस ९ निन्दा गर्न योग्यका इ नौ जना मानिसहरू धिक्कार हुन् १०-६॥ स्त्रीजन-हृका बल जीवन हो १ भिक्षुकहरूका बल वारंवार माग्नु जानु हो २ राजाहरूको बल प्रताप हो ३ सुजनको बल सत्य बोलनु हो ४ धेरै धन हुन्याको बल सोचनु हो ५ ननिको काम गर्न्याको बल नभयाको कुरा बनाइ धेरै बोलनु हो ६ आचार गर्न्या मानिसको बल मनस्थिर राषनु हो ७ नमं हुन्याको बल विद्या हो ८ कुलको बल सवै जहान मिलि रहनु हो ९ सेवाको बल धन पाउनु हो १० क्षमा गर्न्याको बल विवेक गर्दै रहनु हो ११ बडाको बल धेरै गुण जानु हो १२-७॥ कचहरिमा पक्षपात बोलन जान्या मानिस १ अर्काका बसमा रहि गुमान गर्न्या २ दरिद्र भयाका गृहस्थ ३ तालीवर भै कुलची हिडन्या ४ अर्काका बसमा रही सुषी हुन षोजन्या ५ वृद्ध भै तीर्थमा जाई नब्रस्य्या ६ घटिया मन्त्रीसाई पियारो गर्न्या ७ बडा कुलमा जन्मी मुखं हुन्या मानिस ८ स्त्रीका बसमा रहन्या पुरुष ९ वेदान्त शास्त्र जानी असत्कर्म गर्न्या १० इ दस-जना वाहेक हास्य गर्न लायकका पृथ्वीमण्डलमा कोही छैनन् -८॥ उपेखी ल्यायाका रूपकन फेरि रात्री गरि रोपन्या १ फुल्याका फुलकन वटुल्या २ साना वोटहरूकन वटुल्या ३ अल्गा रुखलाई निहुराइकन कलम् गर्न्या ४ साह्रै नुहाका रष लाइ आड दि षडा गर्न्या ५ धेरै वोट एकै ठाउँ मिलि रह्याको वोटहरूकन छुट्याइ फरक फरक गरि रोपन्या ५ कांढा भयाका रष सानातिनाहरूकन बाहिर-

तिर निकालन्या ७ ओइलियाका वोटहरूकन पानिले सेबि संभार गरि राषन्या ८ एति आठ तरहसंग वर्गैकाको काम गर्न्या मानिसै मुलुकको वन्दोवस्त गरि गुलजार गर्न जान्या राजा चिरंजीवि हुन् ९॥

एस्ता प्रकारसंग चक्रवर्ति राजा विर विक्रमादित्य सेनबाट परिक्षा गरि नीति चलाउन निमित्ति सभाविषे राष्याका पण्डितहरूबाट बनायाका सपूर्ण नीति धर्मका सार वचन प्रमाण हुन् ।

एक दिन महाराजाधिराज विक्रमादित्य सेनले आफना कचहरिमा जान्या पण्डितहरूसंग पांच थोक पश्न गर्दा भया । पण्डितहरूले पाचैवटा श्लोक बनाई अर्थ गरि पांच पश्नको उत्तर विन्ति गर्दा भया । तेस समयदेपिन् पञ्चरत्न भनि नाम प्रष्यात भयाका इ पाच श्लोककन अर्थ वृक्षी पढनाले मानिसहरू ज्ञानि हुन्छन् । चन्द्रमाले अन्धकारलाई नास्या ज्ञान नभयाका मानिसलाई पञ्चरत्नले जानी तुल्याउछ । अथ पञ्चरत्न-दाता १ क्रोध २ लोभ ३ कसुर ४ क्षांति ५ इ भन्याका पांच श्लोक अति अन्धकारमा चन्द्रमा प्रकाश भयाजै यो पञ्चरत्न शोभायमान हुन् । उत्तर-दाता कल्पवृक्ष भन्दा ठुला हुन् १ मागन्या मानिस तृणभन्दा पनि हलुका हुन् २ कुटुम्बहरू वल्दो अनीभन्दा पनी दहन गर्न्या हुन्छन् ३ दुष्टसन्वाहरू असल औषधी भन्दा पनि ज्यादा हो ४ तेजीला आंषा भयाकालाई कपूर लायाका सलाइकी काम छैन ५ संसारमा इन्द्रजाल भन्दा ज्यादा ठुलो जाल स्त्रिहरू हुन् ६-१॥ दौलत पाउन्या मानिस अहंकार गर्दछन् १ संसारमा रही स्त्रि आदि विषय सेवन गर्न्याको आपत् अवस्थ आउछ २ पृथ्वीमा स्त्रीहरूले सवै पुरुषको मन हर्दछन् ३ राजाको सधै पियारी कोहि हुदैनन् ४ यमराजका हातमा नपन्याका जगत्मा प्राण कोहि छैनन् ५ तालिवर मानिसलाई सवै जना मान्दछन् ६ दुर्जनहरूका जालका बसमा पन्याका मानिसहरू अँव नलागी सहजसित उम्कन पउंदैनन् ७-२॥ गुणको नाश गर्न्या लोभ हो १ पापपापमा घटिया कपट हो २ तप तपमा उत्तम सत्य हो ३ शुद्ध चित्त भयाका मानिस-हरूले तीर्थ जानु पर्दैन ४ गुण गुणमा ठुलो सौजन्य हो ५ सवै गहनाभन्दा ठुलो वृद्धि हो ६ सवै धनभन्दा ठुलो धन विद्या हो ७ जिन्दगीको घराब गर्न्या संसारमा ब्रव-जस हो ८-३॥ सवै सूरुभन्दा ठुलो इन्द्रिय जितन सक्न्या सुरो हो १ प्रतिव्रता धर्ममा रह्याकी स्त्री उत्तम हो २ असल धन विद्या हो ३ आफनो स्थानमा वास गरि रहनु सुष हो ४ प्रजाहरू स्थितिमा रहन्याल राज्यलाई आराम

छ ५ औसर चुकाउनु हानि हो ६ वृद्धिमानको काम सधै सत्यमा रहनु ठुलो हो ७ सज्जनसित वस्तु लाभ हो ८ मुखहरू संगको सोहवत् वडो कष्ट हो ९-४॥ ठुलो कवच क्षमा हो १ शरीरधारीको ठुलो शत्रु रिस हो २ मानिसहरूको शत्रु वल्दो आगो हो ३ चुकलिपोर कालकूट विष हो ४ सप्यहरूभन्दा घटिया दुर्जनहरू हुन् ५ उत्तम धन विद्या हो ६ गहना भन्याको लज्जा हो ७ कवीता वनाइ षुस गर्भ सकन्याले राज्यकन वसमा लिन्छ ८ ५॥

यस्ता प्रकारसंग पांचवटा प्रश्नका नवरत्न पण्डितहरू देषिन् उत्तर सुनी परिक्षा गरि नीति प्रमाण चलाउन निमित्त महाराजा वीर विक्रम सेनले आफ्ना सभा विषे भुष्य गरि राषदाभया । वीर विक्रमादित्य नाम गन्याका महाराज सकलनीतिशास्त्रकन जान्या वडा तेजस्वि भयाका तनका सभा विषे बडा जान्या पण्डितहरू नौ जना सधै रहथ्या । तिनिहरू नवरत्न भनि कहलाउथ्या ।

एक दीन अकस्मात् देवराजवाट आफुसंगका दुइ चाकरहरूलाई वानर वाननिको रूप गराई तिनीहरूको विद्या वल कहांसम्मको रहेछ भनि विचार गर्न निमित्त पठाया । तिनीहरूले विक्रमादित्य राजाका कचरीमा आई देवराजले हुकुम गरि पठाया वमोजीम् प्रश्न गरी पण्डितहरू देषिन् उत्तर ली वानर वानरी रूप छाडि आफ्ना अधिको रूप ली दर्शन दी ति पण्डितहरूकन वर्णन गरी फकि जांदाको विवेकसार वानरीले प्रश्न गन्याका आठ श्लोक को नाम:- माधुर्यं १ शास्त्रं २ आरोग्यं ३ दानं ४ भुर्खोद्विजाति ५ वैद्य ६ सुजिणं ७ वृक्षं ८ एति आठ प्रश्नका जवावकन वानर ज्येष्ठक भन्दछन् । पण्डितहरूले उत्तर दियाका आठ श्लोक:- सुन्दरी तरुणी स्त्री विषे भधुर कुरो बोलनु १ वडा आदमीलाई आफ्नु पौरुष देषाउनु २ वैरीलाई सुराई देषाउनु ३ गुरुहरूका सामने नरम भै रहनु ४ साधुसज्जनहरूलाई दया धर्म राषनु ५ मर्म जान्या मानिसहरूसंग मिली रहनु ६ पण्डितहरूलाई घेरै तरहको मान मर्यादा राषनु ७ पापिजनहरूमाथि सदै मनमा दगा लिरहनु ८ ई आठ गुण जान्या मानिसहरूले सधै धारणा गरि राषनु ९-१॥ राम्रो गरि पढ्याको शास्त्र इलमकन पनि वारं वारं अभ्यास गर्दै रहनु १ मुलुकको राजाको नविग्रन्या गरि सोझो सेवा गरि षुसि गराइ राष्याका राजादेषिन् पनि सधै मन्मा डर मानि रहनु २ काखमा वस्याकि भए त पनि तरुणी स्त्रीको चरित्र सधै याद गरि सम्भार गर्दै रहनु ३ शास्त्र राजा

युवती स्त्री ई तीनै पदार्थ कसैका वसमा रहदैनु । ४-२॥ सदै आराम रहनु १ रिन नहुनु २ परदेशको वास नहुनु ३ जिवन वृत्ति सधै पाइरहनु ४ डर नभयाको ठाउंको वास पाइरहनु ५ सज्जनहरूसंग वसनु ६ ई छ थोक संसारमा सुष कहियाको छ ६-३॥ दरिद्रलाई दान दिनु १ धन पाइकन पनि सान्त भै रहनु २ जवान भैकन पनि तपस्वी भै रहनु ३ ज्ञान हुन्याहरूले मौन भै रहनु ४ षुसि मानिस भैकन पनि सुषको इक्षा नगर्नु ५ प्राणिहरूमाथि दया राषनु ६ ई छ थोक पदार्थले मानिसलाई स्वर्ग पुन्याउछन् ४॥ मुष भयाका ब्राह्मण १ साह्रै वुडा भै घरमा रहन्या गृहस्थ १ घर वारि भयाका दरिद्र ३ तारि-वर भै फक्किरहरूलाई फिराउन्या ४ नरात्री वेस्या ५ नीति नगर्न्या राजा ६ ई छ थोक संसारमा निन्दा गर्न लायकका हुन् ५॥ मद्यपानमा रत भयाका वैद्य १ आफ्ना शास्त्र नपढि ताल सुर र नाचन जान्या नटुवा २ वेद शास्त्र नपढ्याको ब्राह्मण ३ लडाजिमा कातर हुन्या सिपाही ४ चाल नजान्या, वंग सित दगुर्नु नसकन्या घोडा ५ मुष भयाका सन्यासि ६ कुमन्त्रीहरूले घेरियाका राजा ७ घेरै उपद्रव भयाका मुलुक ८ यौवनले मात्तियाकि अर्कासित रत भयाकी स्त्री ९ ई नौ पदार्थकन जान्याहरूले चांई छाडछन् ६॥ राम्रो गरि पाक्याको अन्न १ राम्रो गरि विचार गरि काम गर्न जान्या पुत्र २ राम्रो गरि आफ्नु तावेमा राष्याकी स्त्री ३ सुपाठसित सेवा गरियाका राजा ४ राम्रो गरि विचार गरि उत्तर दियाको कुरो ५ राम्रो गरि तजवीज गन्याको काम ६ ई छ पदार्थ घेरैदिनसम्म पनि विग्रन पाउंदैनन् ७॥ फल नभयाका वृक्षकन पन्छीले छाड्दछन् १ पानि नभयाका पोषरीकन साह्रसहरूले छाड्दछन् २ रस नभयाको वासि फूल भवराहरूले छाड्दछन् ३ डढ्याका वनकन मृगहरूले छाड्दछन् ४ धन नभयाको पुरुषकन वेश्याहरूले छाड्दछन् ५ राज्यश्री नभयाको राजाकन मन्त्रीले छाड्दछन् ६ सवै थोककन प्राणीले काम कामका वलले भजूदछन् ७ कसैको कोई पियारो होइन तसर्थ सवै प्राणिको पियारो कामै हो ८॥

अब वानरले प्रश्न गन्याको आठ थोकको नाम द्वेषी १ दक्ष २ ऋतौ ३ रूप ४ स्तब्ध ५ शुष्केन्धने ६ जव ७ दुर्मान्त्रण ८ इ आठ प्रश्नकन वानराष्टक भन्दछन् । पण्डितहरूले उत्तर दियाको आठ श्लोकका अर्थ-अर्काको द्वेष गन्या १ घिन मान्या २ सन्तोष हुन्या ३ रिस गन्या ४ सधै संका मान्या ५ अर्काका भाग्यका भरोसाले जिउन्या ६ इ

छ जना मानिस सदै दुःख भोग गर्नु हुन् १॥ उद्योग गरि सब काम गर्नु जान्नु धनकन बढाउंदछ १ कुपथ कुरो छाडि सुपथ कुरो पान्या रोगि नभै सुषि हुन्छन् २ उद्योग गरि पढन्या मानिस विद्या जान्या हुन्छन् ३ आचारमा रही धर्मको निमित्त काम गर्नु मानिस धेरै जसकन पाउं-छन् ४-२॥ जय जागादि धर्म गर्दामा १ विवाह गर्दामा २ दुख पर्दामा ३ शत्रुलाई जित्दामा ४ जस हुन्या काममा ५ मित्रहरूसंग प्रति राख्दामा ६ प्रियारि स्त्रीलाई गहनादिमा ७ दाज्यूभाइहरूकन दिनामा ८ इ आठ थोक काममा षर्च भयाको दौलत वेकाममा गयाको होइन ३॥ वृद्धावस्थाले रूपकन नास गर्दछ १ बटिया स्त्रीले सबै सुषकन नाश गर्दछे २ दुर्जनका सेवाले आपना वडाइको नाश हुन्छ ३ मागनाले मानको नास हुन्छ ४ आफनु संहानी गनलि गुणको नाश गर्दछ ५ चिन्ताले बलकन नाश गर्दछ ६ दया नराषनाले कर्मरूपी धनको नाश हुन्छ ७-४॥ अकल नभै ठाडो रहन्या मानिसको जस नासिन्छ १ वरोवर प्रीती नराषनाले दोस्ति नासिन्छ २ आचार नगर्नुको कुल नासिन्छ ३ लोभि भै धन वटोनुको धर्म नासिन्छ ४ मुष ननिको व्यसन गर्नु कृपणको सौष नासिन्छ ५ वेधकली मन्त्री तुल्याउन्या राजाको राज्य नासि-छ ५-५॥ सुक्याको दाह्रवामा सहज आगो बल्दछ १ १ संग्राममा सोक बढ्दछ २ स्त्रिहरूमा काम बढ्दछ ३ जान्या मानिसमा ज्ञान बढ्दछ ४ बढिया पुरुषमा धर्म दया धैर्य बढ्दछ ५-६॥ घोडाको गहना वेग हो १ म्त्रिका गहना लज्जा हो २ तपस्विका गहना दुव्लाउनु हो ३ ब्राह्मणको गहना विद्या हो ४ रिषिका गहना क्षमा हो ५ हतियारका बलले जिउन्याहरूका गहना पराक्रम हो ६-७॥ नीतिका दोषहरू दुर्मत्री भयाकालाई लाग्छ १ कुपथ खान्या प्राणिकन रोगहरूले पिडा गर्दछ २ स्त्रिले सबकन मोह गर्दछे ३ काजले सब प्राणिकन संहार गर्दछ ४ स्त्रीहरूले गन्याका हावभाव आदि चेष्टाले सबैलाई परिताप गर्दछ ५-८॥

विर विक्रमसेन महाराजबाट कलिमा ठुलो नीतिधर्मको प्रभृति चलाउंदा देवताहरूबाट पनि हृद् मानि आपना सेवक-हरूकन वानरीरूप गराई परिक्षा गर्न पठाउंदा भया र प्रश्न गन्याको जवाव पाउंदा कृतार्थ भै वानर वानरीबाट स्वरूप दर्शन दि स्वस्थानविषे जांदाभया । फेरि इन राजाले धेरै चरित्र विचार गर्दाको एक कथाको संक्षेप कहिन्छ ।

उज्जैन नगरका राजा विक्रमादित्य र तिनका मन्त्रि

वृद्धिसेन एक कोहि दीन सिंकारमा जांदांमा दुर्गा वनमा पुग्या । सैन्य एकातर्फ पन्या । राजा मन्त्रीमात्रै एका तर्फ परि कोहि एक वृक्षमनि विश्राम गर्दा एक दिनको रातु राजा सयन गरि निद्रामा थिया । मन्त्री र जाग्रत भै वसिरह्याका थिया । एस्ता अवसरमा राजाका दश इन्द्रिय वोलन लाग्या मुष कान आंषा भोडा हात मनसहित जम्मा भै संवाद गन्या । एक जनाले भन्या यो पापिष्ट विक्रम कुन दिन मर्न पाउंला भन्या फेरि मैले अवश्य भोलि वाद्यको स्वरूप भै ग्रास गरि मारौंला । फेरि एकले भन्या सर्प भै रहुंला । फेरि एकले राक्षस भै रहुंला । अकलि फेरि हाति भै रहुंला । एस्ता प्रकारले दश इन्द्रियले दश थोक भन्याका एस वातमा ज्ञानि मन्त्रिले सुनि यांदा गरि राख्याको थियो । प्रातकाल भयापछि दुवै जना पवनवेगी घोडामा सवार भै राजाका एक कोहि ससुराका घर जान्छु भनि गया । वाटामा मन्त्रिले युक्ती गरि ति दश इन्द्रियका भय दिन्या भेस लि रहन्या स्थान ठाउं ठाउं छलि लग्या ।

एस्ता प्रकारसंग नव इन्द्रियका रूपकन छलि सक्या पछि दशम इन्द्रिय स्वरूप सरोवरमा पुग्या । एस वेलामा राजाकन तृषा भै मन्त्रीसंग आज्ञा गन्या- हे मन्त्री, यो सरोवरको पानि ल्याइ पिउन देउ भन्दा मन्त्रिले जल ल्याएनन् । हे ! महाराज यो सरोवरका जल पिउनु छैन । एसमा ग्राहले शिक्दछ भनि राजालाई तर्साया र राजाले मन्त्रीकन निन्दा गन्या । हे ! मन्त्रि, तिमि मन्त्रिका सोभाव रहेनछौ । एक सरोवर देखिकन पनि डराउन्या वीरको स्वभाव रहेनछ भनि अहंकारले घोडा चढि सरोवरमा पानि पिउन भनि गया । मन्त्रीले नजाउ भनि पुकारि पछि दगुन्या । सरोवरका किनारा पुगी पानी पिउंला भनि विचार गरिरहंदा सरोवरबाट कल्लोल शब्द गरि गर्जमान् गर्दा राजातर्फ पानिका तरङ्ग उठि आयो । एस्तो देखि मन्त्रीवचन सत्य गरि भागि गया । एस वषत्मा मन्त्रीले विन्ति गन्या भो महाराज, मेरा कुराको प्रतीत नगरि जांदा एस्ता अवस्था हजुरलाई जीव संशय हुन गयो । अब एस सरोवरका पानि पिउनु छैन भनि आफुले शुन्याका दश इन्द्रिय स्वरूप जन्तु भय देखिन् मुक्त गरायाको सब विस्तार कहि दुवै ससुराका देशविषे गया । उस देशका राजाले जुवाजीकन अति मान्य गरि राजद्वारभीत्र लैगी मान्य गरि राख्या ।

एस दीनका रातु राजा रानि कोठामा सयन गरि रहंदा वृद्धिसेन मन्त्री राजाका द्वारैमा सयन गरि रह्या ।

रानिले मन्त्रीकन देषि रानिका घर पुरुष थोया र रानिले मन्त्रीदेषि रिसाई खड्ग हातमा ली क्या चरित्र गन्या भन्या राजाकन खड्ग प्रहार गरि निर्जिव गरि ढोकामा सुति रह्याका मन्त्रीका हातमा खड्ग राषि आफु रोइरह्यां । मेरा स्त्रामि यो चण्डाल मन्त्रीले मान्यो भनि हाहाकार गरि रोइरहि । ताहापछि उस देशका राजाले आश्चर्य मानि मन्त्रीकन चण्डालका हातमा सोषि खड्ग सोष्या । एस वेलामा मन्त्रीले अनर्थ भयो भनि दश दिवसपाल साछि राषि आपना स्वेष्टदेवता श्रीजगदंबाकन स्मरण गरि हे परमेश्वरी, आजकालमा नीतिका चचन भेट्टाइ मेरा जीव रक्षा गर्न चाहिन्छ भनि वारंवार स्मरण गन्या । चण्डालहरूले भन्या मानाको तैयारी गन्याको थियो । उस्ता वेलामा जगदम्बा प्रसन्न भै आकाश वाणि भै राजाकन आज्ञा गन्या— हे राजा तं राजा भै विवेक नगरि एस्ता मन्त्रीका प्राण लिन लागिसु मन्त्रीले मान्याको क्रदाचित् होइन । तेरि छोरिले मान्याको हो भन्या वाणि हुंदा उस वाणि सुनि राजाले मन्त्रीको प्राणरक्षा गरि छोरिकन नीति प्रमाण सासना गन्या । यहापछि मन्त्रीले विन्ति गन्या—भो ! महाराज इ राजाको शरीर यहां दाह गर्नु हुंदैन वाराणसीक्षेत्रमा लगी दाहा गर्ला मनि धातुका पेटारा बनाइ राजाका शरीर भित्र राषि बोकी लग्या ।

एस्ता वषट्मा मन्त्रीले विचार गन्या वाराणसिक्षेत्र लैजात्र । मेरी स्त्रीको चरित्र निति विचार गर्नु भनि जाइ ससुराका घर पुन जांदा घरका नजीक एक रूपमा पेटारा झुंडाइ ससुराका घरमा गमा । उनका स्त्रीले देषि बहुत आदर गरि भोजन गराया । ताहापछि हुवै स्त्रिपुरुष कोठामा सयन गर्न जांदा उस दीनका रात्रि उस कोठामा झ्याल मनि जम्बूक आई विशब्द गरि कराया । त्यो जम्बूक करायाको सुनि मन्त्रीनीले जम्बूक बाक्य बुझि उठ्दा मन्त्री बुद्धिसेनले शोध्या—हे प्रिये तिमि किन उठ्यौ भनि भन्दा मन्त्रीनीले विन्ति गरिन्—भो प्रभू इ जम्बूकले झुंडाइ राष्याका धातुका पेटारामा मृतक छ यो शक्ति हामिहरूलाई आहारा देउ भनि करायाको हो । फेरि एस्तो भन्याको छ जून मानिसले जम्बूकको भाषा बुझदछ उसले हामिलाई आहारा नदिया महापातक लागोस भनि जम्बूले भन्यो । अब मैले भाषा बुझ्याप्रान्त यो मृतक ली जम्बूकलाई इक्ष्वा भोजन गराउन जान्छु भनिन् र मन्त्रीले स्त्रीका आगाडि शोक गरि बोल्या—हे प्रिये, यो मृतक अरु होइन हामिहरूका स्वामि विर विक्रमादित्य राजा हुन् । स्त्रीका कारणमा इनको प्राण हत भयो । अब मैले वाराणसि क्षेत्रमा लैजाइ संस्कार गर्नु भनि लिआयां । आहा आउनाले

रूपमा झुंडाइ राष्यां । इ राजाकन जम्बूकलाई आहारा नदेउ । इ राजा नभयापछि म अनाथ भै गर्वां भनिकन स्त्रिकन वारंवार सोक गरि भन्दा एस्ता वचन सुनि मन्त्रीनीले विन्ति गरिन्—भो प्रभू तैस्ता तरहसंग यदि मन्याका हुन् भन्या इ राजाकन वचाउन निमित्त इश्वरको आराधना गरि हेर्नु भन्दा मन्त्रीले आश्चर्य मानि भन्या—हे प्रिये एस्ता उपाय तैले कसो गरि गर्ला भनिस् भन्दा स्त्रीले विन्ति गरिन्—भो प्रभू मैले पूर्वकालमा पिठसेवा गरि हिड्दा देवीकन प्रसन्न गराई वरदान प्रसन्न भयाको छ । एस प्रकारले एति असंकृत गन्याको हो भन्दा मन्त्रीले उठि हुवै जना भै चांहिदी सरजाम तैयार गरि गुप्तसंग रातृविषे पिठमा गया । मन्त्रीले रूपमा झुंडायाको पेटारा ली गया । मन्त्रीले विधिपूर्वक देवीकन पूजा गरि प्रसन्न गराइ राजाले जीववर प्रसाद लि राजाका सिर जोरि वचाइदिया । देवी अन्तर्धान हुंदीभइन् । इ मन्त्रीनिको कृपाले राजा विर विक्रमादित्य सजीव भै तेजस्वी भै मन्त्रीनीका घरमा गै थोरै दिन वास गरि फेरि राजा ससुराका घरमा गै मान्य ली आपना देश उज्जैनी नगरविषे जांदा भया ।

एस्ता एस्ता आपददेषिन् पनि वांचि उग्र र शान्ति चरित्र विचार गरि महासामर्थवान् भै हिन्दुस्तानका बडा बडा महाराजा छतिस् जनाकन आपना अधिपछि राषि युद्ध गरि जिति चक्रवर्ति महाराजा भै रह्याका पछि इश्वरीका पारस्मणिका प्रभावले अरु धनहरूले गरि तभाम् हिन्दुस्तानमा विक्रम नाम संभवत्सर फिराया । पूर्व पश्चिम उत्तर दक्षिण चारैतर्फ मुलुक वडाइ घेरै जगामा जाइ फिरि चरित्र गुडी हेन्या । मङ्केश्वर दर्शन पनि गन्या । पश्चिमका मुसलमान बाइसाहहरूकन पनि युद्धमा जिति हुंदाया । नानाप्रकारसंग महाचक्रवर्ति राजा भै आनन्द विहार गरि रह्याका थिया । केहि वर्षपछि क्षांतिसिल नाम कापाञ्चीक योगिसंग भेट भयो । पछि उनका सम्मतले दक्षिण मसानमा जाइ वेतालसिद्ध साधो साधनामा वेतालकन पचिसवार त्याउंदाको कथाको वर्णन सक्याउप्रान्त साधनामा क्षांतिसिलले कपटले गरि राजाकन मानं तैयार हुंदा राजाले जुक्ति गरि योगिकन मारि आफुले सिद्धि पाया । विर विक्रमादित्य भनि बडो नाम प्रख्यात भै गया ।

श्रीवज्रयोगिनीका अनुग्रहले वर आयुर्दा पायाको हुनाले पैल्ले एकवार तैल भाण्डामा पाक भै जिवरहित भै गया । फेरि स्त्रिका द्वारले मरण भयाका पनि वांचि

आया । फेरि बेताल साधुवा योगिले मान् आट्टवा योगि-
लाइ मारि आफु बाँचि सिद्धि पाया । इन राजाको
लागि वर्णन् महिमा कलिमा अति आश्चर्य दुर्लभ छ । एस्ता
महाराज एस संसारमा नभूतो नभविष्यति धर्म्य भन्नु ।
श्रीमहाराज चक्रवर्ति विर विक्रमादित्य सेन महाराज प्रतापी
महाउपकारी महात्यागी महाभोगी धर्मकन जान्या नीति-
शास्त्र जान्या नाना कौतुक विहार गर्न्या गीत वाद्यादि
जान्या अतिसुन्दर उत्तम मति भयाका सत्यवादि सत्मार्गि
महाभक्तिमान् युक्ति जान्या नानाप्रकारका रत्न सुवर्ण
आदि धन द्रव्यले पूर्ण भयाका शास्त्र जान्या तन्त्र मन्त्रजान्या
साधन सिद्धि पायाका क्षमावन्त दयावन्त गुणवान् भाग्य-
वान् धैर्यवान् ज्ञानवान् पांचपात्र जान्या लोभ नभयाका
महाविवेकि एस्ता अवतारी महापुरुष मध्ये संसारमा
दुर्लभ कह्याका छन् ।

वीतरागमदलकेशकोपमात्सयमोहकः ॥

शौर्यदेनातिदूरस्वादीर इत्यभिधीयते ॥

यस्ता इ चक्रवर्ति महाराज विरविक्रमादित्य सेनको
अन्त उद्धार भै गया ।

तेहाँ उप्रान्त देवतादेविन् पायाका देवदत्त नाम महा-
उत्तम सिंहासन आफ्ना पुत्र विक्रमकेशरी महाराजा भया
उप्रान्त तेस सिंहासनमा वस्न समर्थ र योग्य नदेवि
उज्जैनका राज्यभूमिमा पनि पृथ्वीतलविषै गुप्त गरिदिया-
पछि एहि सिंहासनमा वसुं भनि आउन्या महाराज भोजले
वस्न आट्टदा वत्तिसपुत्रिका भै उडि सिंहासन शुद्धा स्वर्गविषै
उडिगया । पचिस बेताल र वत्तिसपुत्रिका आदि कथाले
गरि महाराज चक्रवर्ति विर विक्रमादित्य सेनको वर्णन्
संसारमा प्रख्यात छ । संक्षेपले गरि महाराज चक्रवर्ति विर
विक्रमादित्य सेनका किंचित् वर्णन कहि सकीयो ।

अब उप्रान्त अधि नेपालमा राज्याभिसेष दियाको
राजा विश्वदेव मान्तिदेव । अस्य भोग वर्ष ४८। इ राजाले
पनि वहुतै नीति गतिले प्रजा प्रतिपाल गरि सुखभोग गरि
रह्या । इन राजाले दवार ९ तला विहार गरि बनाई
ठुलो वगैचा बनाया । तेहि स्थान आफ्ना आगमे श्रेष्ठ
देवताकन नेम गरि श्री देवीका नाम राजदेव भनि प्रख्यात
गरि प्रतिवर्ष आफुले देवाली मांदाभया । प्रजाहरूकन
पनि स्थान स्थानमा देवदेवीकन मनाई राषदाभया ।
बौद्धमार्गीहरूको पर्याय हुनाले भिक्षुकहरूको संग हुनाले
बौद्धकन पनि मानि सिभुका स्थान बनाइदिधा । अधि

विर विक्रमादित्यले स्थिति गरि गयाका धर्मवर्त्तहरूको
सममान पनि गरि रह्याका थिया, केहि दिनपछि आफ्ना
पुर्बाको कीर्ति धर्मागत देवका नामले बनायाका नारायणधारा
वन्द भै जांदा ति राजाले मनमा वहुतै फिक्का गरी मेरा
पुर्बाले जलसयन नारायणका आज्ञा पाई बसायाको स्थान
हो भनि अब भ पनि तिर्न नारायणका स्थानमा जाई सेवा
भक्ती गर्नु पच्यो भनि सतरुद्र पर्वतमनिका आदि जलसयन
नारायणका स्थानमा जाई सेवा भक्ति स्तुति गर्दा जोतिक-
हुरूसित वृक्षि काम गर भनि सोपनामा पाई ति राजाले
जोतिक ब्राह्मण जान्या बोलाई सोधदा कष्ट प्रश्न आयो
र जोतिकहरूले विस्ति गर्न नसकि नबोली रह्या । राजाले
केहि सन्देह भानु पर्देन यथाथं वताउनुहवस् भन्दा हे
राजन् ।

द्वात्रिंशलक्षणसंयुक्तनरबलिधारां दद्यात्, धारावन्धः
प्रकाशो जायते राजा इति वाक्यं श्रुतं । इति कार्यंभया
क्रियते 'इत्यर्थ', मनसि स्थापितं ।

आहा उप्रान्त केहि दिनपछि राजाले आफ्ना मनमा
विचार गर्न्या । प्रजाहरूमा कोहि लक्षण युक्त भयाका
पनि विनाअपराध जिव घात गर्नु मेरा कुलको धर्म होईन ।
मेरा पुत्र पनि लक्षणको युक्त छ त पनि म छेउ पनि
युक्त छ भन्दछन् । तसर्थ आफ्ना पुरुषाका कीर्ति थाम्न
निमित्त विनाअपराध अस मानिस षोजी जीवघात गर्नु चाही
त आफै जीवघात गर्नु योग्य हो भनि ति राजाले एस्ता
नराधिपति प्रभुत्व सुख र नवसागर रानि जस्ति सुसीलाकन
त्याग गरि पुत्र मनिदेबकन बोलाई गुप्त भेद वताई हे
पुत्र, आजका चौथो दिनमा हाम्रा धारामाषि सम्पूर्ण
सरीर छोपि रात्रिमा सुतीरहन्या पुस एक जना होला
तस्कन तैले जाइ मुख नहेरी सीप्रले काटि आउनु तव
हाम्रा धारा वहला भनि अह्ल्या । चौथा दिनमा आफुले
धर्मका निमित्त जाइ सुतिरहन गया । ताहापछि पुत्र मानदेवले
पिताका आज्ञा मानि केहि विचार नगरि वेगले जाई
छोपि सुतिरहन्या पुरुषकन केहि नहेरि खड्गप्रहार गरी
छिन्न भिन्न गर्न्या । तेसै वेलामा ठुलो शब्द गरी धारा
बच्यो र राजपुत्र षुसि भै खड्ग घुन जांदा दूवै धारादेवि
रक्त वहाइ देषाया । पितृहत्या गर्न्याको मुष हेनुं छैन भनि
हितिमङ्गल फकि गयाको हो भनि भन्दछन् अजतक छंदेछ ।
राजपुत्र तेसै ठाउं छोडि गयापछि निर्मल भै सदा सर्वदा
जल बच्यो । राजपुत्र इक्षुमति पूगदा सबै किरामात्र
वगाइ ल्यायाको देषि आश्रय मानि आफ्ना दवारमा जाइ
वस्या । किरामात्र वगाई ल्यायाको हुनाले ठुषुचा भनि

भन्दछन् भोलिपल्ट नगरमा ठुलो हल्ला उठी सोहरा फिज्यो ।
 राजाकन पनि काटि राख्या । वन्द भयाका दुवै धारा पनि
 वही रह्याका छन् भनि अनेक तरहका कुरा राजपुत्रले
 मुनि हेर्ननिमित्त गया । आफनै बाबा मरीरह्याको देषि
 वहुतै सोह गरी भ्रमण गरि मनमा विचार गन्या ।
 बाबाले छलकार गरी मकन यस्तो अमर्थ गराया भनि वडो
 कठिनसंग चित्तकन धैर्य गरी पितृको कृया कर्म सम्पूर्ण
 गरि महतारिकन राज्यको भारा दि आफुले हत्या मोचन
 गराउन निमित्त मेरा धर्मका वाज्या विक्रमबाट वर प्रसाद
 पायाको स्थान श्रीवज्रयोगिनीका चरणमा शरण जाइ हे
 तारिणि भनि हाहाकार गरि श्रीदेवीकन पूजा गरि रहंदा
 तम वेलामा देवीबाट करुणा गरि आकाशवाणि भयो ।
 हे वालक तेरा पाप मोचन गर्ना निमित्त केहि कृति
 बनाउ । तैले अहादेषि पश्चिम भाग एक कलिज पक्षी
 उडी गयाको हेरि जानु त्यो पन्छि जहां वस्ला तहां तैले
 वडो यन्त्राकारले सबै देवतासहित गरि चार प्रदक्षिणामा
 एक कोश प्रमाणको बौद्ध मन्दौर बनाउ भनि आज्ञा
 पाउंदा आज्ञाअनुसार राजपुत्रमे श्रीदेवीका करुणावाणि
 सुनी हवस् भनि कबूल गरि देविबाट उडाइ दियाको
 कलिगकन हेरि पछि पछि गया । त्यो पन्छि उडि जाइ एक
 स्थानमा वस्यो । राजपुत्र उहि स्थानमा पुगी जगा ठहराई
 मन्दिर बनाउनकन प्रारम्भ गन्या । तेस समय पितृहत्याका
 पापले एस्तो भयो—ति राजपुत्र बस्याका जगामा अनावृष्टि
 मेघसून्य भै गयो र राजपुत्रले वहुतै दुःख पाई रातृकाविषे
 धेरै कपडा फिजि सित नित्य नित्य निचोरि पनि इंट
 पारि बाह्र वर्ष लाईकन बौद्धमन्दिर सिद्ध गन्या । कस्तो
 मन्दिर भयो भन्या सर्व देवताहरू पीठ देवी गणले संयुक्त
 गरि बनाइ प्रतिष्ठा गरि ति राजपुत्र फेरि श्रीवज्रयोगिनी
 जाइ तारणि माइका सरणमा जाइ कर जोरि पुकारि रहंदा
 फेरि आकाश वाणि भयो—हे वालक तंदेशि म अतिसन्तुष्ट
 भया । धन्य तेरा पुरुषार्थ । मैले भन्या जस्तै बूद्धमन्दिर
 सिद्ध गरि आइस् । अब तेरा पाप सब नष्ट भयो । अब
 तैले तेरा वाज्या विर विक्रम सेनलाई दियाको द्रव्यवृक्षका
 धनले विक्रमले सम्बत्सर फिरायाको नेपालमा पनि तैले
 विक्रम नाम सम्बत् फिराई प्रजाकन अरिणि गर भन्या
 आज्ञा पाया । चक्रवर्ति महाराज विर विक्रमादित्यबाट
 कलि वर्ष ३०४५ मा विक्रम नाम सम्बत्सर वर्ष १ यक
 गरी फिराया । उनै विक्रमका हुकुमले मानदेव राजाले
 नेपालमा फिराया । षासा चैत्य नाम बौद्धमन्दिर तयार
 गर्दा स्तुति गन्याको—

ममो बुद्धाय

प्रणम्य तार्थ चरणारविन्दं त्वं बुद्ध शरणं कुत्फनसनाय ।

असख्य पुष्पं बुद्धअर्चनाय त्वां धम्मस्वामिज्जिनपाद-

पद्मं १

धर्मं किरति ह्यभिलाषचित्ताः स्विकीयकार्ये विपरीत-

कार्यम् ॥

विन्दे वरेरायं च शुभन्निरस्थ त्वां धम्मस्वामिज्जिन-

पादपद्मं २

आयतनाय प्रतिकारदेहं कृतविद्यं तं खलु हृष्टदुष्टं ॥

दाता मनोज्ञं परिपूर्णदेहं त्वां धम्मस्वामिज्जिनपादपद्मं ३

आदि १३ श्लोक सम्मको स्तुति बनाई स्तुति गन्या ।

कस्ता प्रकारले भन्या मानदेव राजाबाट बुद्धका शरणमा
 पुजामान्य गरी तिमि बुद्धजनकन सरण लिन्या असख्य
 अपार भै रह्याका तिमीकन जान्याको थियेन । तत्रा
 चरणकमलमा धर्मका स्वामी भयाका हे नाथ फना चढचाका
 म अज्ञानिकन कृपा राष । धर्म कृतिका लहर छाडि
 विपरीत गन्या विश्वदेवता नाम बाबुको देह मेरा हातले
 न्याग गराया जलकृतिका कारणमा । एस्ताका पुत्र
 मानदेवले पितृहत्या भै विपरित प्राप्त भै ज्ञानिजनका
 सम्बतले र श्रीवज्रेश्वरिका तपले प्रतक्ष्य प्रसन्न भै १२
 बाह्र वर्ष लाइ बनाया । भूपति भै जिउदै मनु तल्य
 भयाको मानदेव नाम तत्रा सरणमा पन्या भनि वहुत उप-
 हारले पुजा मान्य गरी तत्त्वज्ञान गुणले सेवा गरी इश्वरका
 द्वारले कोटि पाप नास रियुभय नाश गर मरिजान्याकन
 मुक्तिपद दी सर्वकार्य सिद्धि दिन्या दुःख हरण गरी सुख-
 दायक मोक्षपद दिन्या एस्ता देवका चरणमा शरण छ ।
 पिताकन सुखावति भुवनमा पुन्याउ भनि मानदेव राजाले
 पितृकन उदार पितृहत्या गन्याको पाप नष्ट हवस भन्या
 कामनाले धर्मचैत्य स्थापना गरि आफैले स्तोत्र बनाइ
 स्तुति गन्या । षासाचैत्य भनी प्रख्यात भै गया । फेरि
 धेरै स्थनमा धेरै कीर्ति गन्या । मानविहार नाम गरि
 दवारमा आफनै नामले आपना कुलमा स्वेष्ट देवताकन
 मानेश्वरी भनि प्रतिष्ठा गन्या स्तोत्र पनी बनाइ स्तुति
 गन्या । श्लोक

ॐ नमश्चण्डिकायै

नाडीचिन्तयरूपं च त्रिकालभेदभ्रामिनीम् ॥

ब्रह्मविष्णुशिवासीनां वन्दे श्रीभानेश्वरीं त्वाम् (१)

नादैविदुक्कलातीतां मुराडमालां तपश्चिनीम्

शिवविनिर्मितां देवीं वन्दे श्रीमानेश्वरी त्वाम् (२)

ज्ञानातीतां ध्यानातीतां जयन्तीं तां कुलेश्वरीम् ॥
 ज्ञानरत्नगुणोपेतां वन्दे श्रीमानेश्वरीं त्वाम् (३)
 षट्चक्रमण्डलाधारां पीनोन्नतपयोधराम् ॥
 विदुतेजप्रभाकाशां वन्दे श्रीमानेश्वरीं त्वाम् (४)

जपारुणां भानुवर्णां सुभ्रूषां सिन्दूरवस्त्रां श्वेतपद्मामयुक्तां ॥
 रक्तानुरागां वरदां प्रसन्नां त्रैलोक्ययुक्तां श्रीमानेश्वरीं त्वाम् (१)
 पीततन्त्रेण द्युतिहेमगौरीं ब्रह्मेशविष्णुपरिचिन्त्यरूपाम् ॥
 मोहान्धधोरे परमात्मदीपां महात्मसोढां श्रीमानेश्वरीं
 त्वाम् (२)
 शंखांशुशुक्लां श्वेतपद्मानुयुक्तां कुन्देन्दुधवलां शशिवारु-
 चूडाम् ॥

शुक्लप्रकाशतेजस्वलीमुख्यां वाणीश्वरीं त्वां श्रीमाने-
 श्वरीं त्वाम् (३)
 गीतापिताभ्यागतबुद्धिभूतां विभूषितां त्वां च विवर्द्ध-
 मानाम् ॥

पूर्वापरानां परमप्रतिष्ठां संसारसारं श्रीमानेश्वरीं त्वाम् (४)
 पूर्वं पापकृताभ्यप्रतिद्विसहरं दुःखभाराभिभूतो दारिद्र्यो
 लोकभागी बहुलरिपुगणैः पीडितं रक्ष मे त्वं ।
 त्वं मातापादपूजाक्षणमपि नियतं धैर्यचित्तं नयांति अर्चा
 विल्याप्रदानं तदापि मम शिशुं क्षम्यतां सिद्धि देवि (५)

मानदेव नाम राजाले राजकुल रक्षाका परमेश्वरीकन
 भक्तिभाव गरी इश्वरीकन भक्तिभाव गरी इश्वरीकन
 शास्त्रोक्त अनुसार वर्णन गरी गीत स्तोत्र बनाई अधिदेवि
 विरा भयाका देविकन संसारमा सार भयाका पनि आफ्ना
 नामले मानेश्वरी प्रख्यात गरी फेरि सुवर्णका मूर्ति बनाई
 प्रतिष्ठाकर्म गन्या । पुर्वदेवि गरि आयाका पापले गरि
 अभागि अवकीर्ति गन्या भै जनमि दुःखका भारा दारिद्र्य
 लोकमा अभागि शत्रुका भयदेवि मकन हे देवि रक्षा गर ।
 हे माता तन्त्रो चरणमा पूजा स्मरण कैल्ले पनि
 नविसोस् । तन्त्रा चरणमा चित्त दृढ हवस् । मैले
 गन्याका स्तोत्रले मेरा पुत्र प्रजा आदिहरूले माने-
 श्वर्यष्टक पाठ जसले गर्ला तस्कन हे सिद्धि देवि तिमी रक्षा
 गर भनि आफैले स्तोत्र बनाइ पुजामान्य गन्या ।

यस्ता प्रकारसंग बुद्धमार्गको र शिवमार्गको दुवै
 प्रकारले बुद्धको र आफ्ना स्वेष्ट देवताकन स्तोत्र बनाई
 वर्षप्रति श्रीमानमानेश्वर भनि देवाली वर्षप्रति मान्या ।
 सिभुकन छत्र चढाया । श्री पशुपतिनाथकन पनि छत्र
 चढाया । फेरी कल्पवृक्षाकार रत्नादी सुवर्णले गरी दान

दिया । विशाल नगरका प्रजाकन भोजन गराया ।
 फेरी धुमी नाप्या मानदंड भनि बनाया । तनका राज्यमां
 फेरी धेरै विघ्न हुंदा पौषका पूर्णमासिका दिन होलि-
 यात्रा गर्दा विघ्न शांत भै गया । फेरी राजा सम्मान-
 मा धातुका यंत्र बनाई गाडि संस्कार गराया । एस्ता
 प्रकारसंग धर्मवर्त गरी प्रजा प्रतिपालन गरी राज्यभोग
 गरी रक्षाका थिया । फेरी सम्बतसर बेवहार चलाइ
 सक्काको ३ वर्षपछि सांत भै गया । राजाहरूको
 पुस्ता ३ जंमा भोग वर्ष ९९ । अधिका भुक्तवर्ष ३७९३ ।
 जंमा वर्ष ३८९२ । अस्य पुत्र श्री महीन्द्रदेव राजा
 भोग वर्ष ५१ ।

आहांप्रांत अधि परापूर्वकालदेवि नेपाल भूमि मध्ये
 ठुलो मुख्य सहर विशाल नगर थियो । पछि एसै
 नगरलाई नेपाल तलाव भै जांदा डूबी विग्या । फेरी
 तेसै स्थानमा चंद्रपूर भनि सहर बनि रह्यो । पछिबाट
 विजयपट्टन भन्या नाम रहन गयो । अभी विशालनगर
 वडो प्रख्यात हुनाले विशालनगर भनि प्रख्यात भै रक्षा-
 को थियो । पछि साह्रै पुरानु हुंदा उज्जंदै गयाको
 थियो । एस्तै समय रुद्रमतिले विशालनगरतिर विमुख
 भै वुढानीलकंठ संघी पैरो भक्ति अनेक तीर्थ इसानेश्वरी,
 ज्ञानेश्वर मध्ये गरी बहंदा भया । अस्य पुत्र श्री राजा
 वसन्तदेव भोग वर्ष ४६ । इ राजा १५ वर्षका
 उमेरमा गादिमा बस्ता कलिगत वर्ष ३११४ लाग्याको
 थियो ।

दशवर्षसहस्रणि विष्णुनामानि गोचरे,
 तदर्थं जाह्नवीतोयं तदर्थं ग्रामदेवताः ।

यो नेपाल भूमि देवपूरी हुनाले भविष्य पुराणका
 श्लोक प्रमाणभंदा तीनसय ३०० वर्ष अधीक गरी
 सम्भाषण भै गयो । इन दिनपछि देवताहरूको दर्शन
 पर्सन सम्भाषण मनुष्यहरूलाई दुर्लभ भै बडो कष्टले
 मात्र पाइन्थ्यो भैगयो । अस्य पुत्र श्री राजा उदयदेव
 भोग वर्ष ४७ । अस्य पुत्र श्रीराजा मंदेव भोग वर्ष
 ५३ । अस्य पुत्र श्री राजा गुणकामदेव भोग वर्ष
 ५० । इन राजाले राज्याभिशेष पाया उप्रान्त युवावस्था
 प्राप्त भै सुंदरी स्त्रीहरूकन बोलाई प्रसंग गरी भुलिरह्याका
 थिया । राज्यको संभार मंत्रीलाई सोपि आफू क्रीडामा
 भुली रक्षाका थिया र अग्याय अकृति हुन गयाको
 थियो । धनमात्र उपाजन गरी नितिको विचार गर्दैनथ्या

र इनका पालामा नाना विघ्न भै उपद्रव भै दुर्भिक्ष भै प्रजाले दुःख पाउँदा पछिबाट राजाले अनर्थ भै गएछ भनि विचार गर्‍यो । म एकलैले मात्र सुख पाई क्या हुन्छ । प्रजाको राज्यको प्रभुमै सबले निदान गरीयाका भै गया । अब मैले क्या गर्‍यो हो धिक्कार मेरो जन्म भनि विचार गर्दा स्वयंभू भगवानका स्थानमा एक सामर्थवान् भिक्षु छन् । उनका चरणमा सरण गया उनले उपदेश दियामाफीक देहसून्य गरी बसुंधरा वरुण अग्नी वायु समर देवताकन मानि सुवृत्ति निमित्त नाग आकर्षण गर्नु भनि भिक्षुले म साधक हुँला हे ! राजन् तिमि उत्तर साधक हौ भनि सम्मत गरी विधी-पूर्वक नागआवाहन गरी सव्या । एक कर्कोटकमात्र विरूप हुनाले लज्जा मानि आयाका थियन् र सांत श्री भिक्षुकका उपदेश सब सुनि सक्ति मंत्रले युक्त गरी एक दुर्वा कुन्द पुष्प राजाकन सौप्या र राजाले स्याम वणका घोडा चढी धनादहमा गया । त्यो फुल दहमा फेक्या र बाटो देषियो र तेसै बाटो गरी जाई कर्कोटक नाग बस्याका स्थानमा पुगी निमन्त्रणा गर्‍यो सांत श्री आचार्यले कह्या प्रमाण सब विस्तार गरी पालनुहवभू भनि वित्तिगर्दा पनि केहि उत्तरा दिएनन् र आचार्यका मंत्र बलले कर्कोटकका शीरको केश समाती लतारी ल्याया । वसिकाचलबाट ल्याई सिंभुमा पुऱ्याई नाग मण्डलका एक आसनमा विधिपूर्वक आवाहन पुजामान्य गरी महादुर्भिक्ष नहवस् भन्दा कामनाले वृष्टि गर्ना निमित्त वित्तिभाव गरि पट्टवस्त्र पुस्तकमा मूर्ति आदि वाचा लेषि नागराजहरूबाट सत्य प्रतिज्ञा गराई पछिका कालमा अनावृष्टिक हुँदा समय तेहि प्रतिभा षोली वाचा पढ्याप्रान्त वृष्टि हवस् भनी वाचा गराई नागपुर पृथ्वीतलविषे गुप्त गरी प्रतिष्ठा गरीदिया । नागहरूकन विसर्जन गरी स्वस्व स्थान विषे पठायो । तहाँपछि गुणकामदेव राजाले सांत श्री आचार्यकन पूजामान्य गरि विदा भै राजद्वार विषे जाई राज्यकाज प्रजाप्रतिपालन गरी शांत श्री का मंत्रवलले सुभीक्ष राज्य भै आनन्द-सित राज्य भोग गरी रह्याका थिया ।

जव गुण कामदेव वृद्धावस्थामा प्राप्त भयो तव मन्या विचार गर्‍यो— अब मेरो मरणकाल आइपुऱ्यो पुत्रकन राज्याभिषेक दी तपोवन विषे जानपऱ्यो भनि आफना पुत्र नरेन्द्रदेवकन बोलाई राजाभिषेक दी उपदेश शिक्ष्यादि बौद्धमार्गको बोध दी गुणकामदेव विदा भै तपोवनविषे प्रवेश गरि स्वयंभू भगवान्को ध्यान गरी रहनगया । केही

कालपछि देह त्याग गरी उद्धार भै गया ।

श्री राजा नरेन्द्रदेवले राज्याभिषेक पायो । अस्य भोग वर्ष ३४। इन राजाले अधि बावाले उपदेश दियामाफीक प्रजा प्रतिपालन गरी रह्याका थिया । एस्तै समय शांतिकर नाम आचार्यले मंत्र सिद्धिका वल पाई धेरै वर्ष वीधमार्गको प्रसंशा वढाई सिंभुका सेवा गरी रह्याका थिया । पछि शांतिपूरभित्र प्रवेश गरी ध्याना-गारमा वशी तर्हि गुप्त भै गया । राजा नरेन्द्रदेवबाट अधि बुद्ध मार्गीका बुद्धी सुनी श्री पशुपतिनाथकन अनेक रत्न विचित्रकोष वनाइ चढायो । फेरि तर्हि सुनधारा वनायी चढायो । जैवागेश्वरीमा फेरि पुरीसहित तीन प्रकार कोष १ प्रणालि १ देवपट्टनपुरी १ वनाइ पशुपति-नाथकन चढायो । फेरि जयवागेश्वरीकन नित्यार्चन गरायो । इन राजाका पाला विशालनगरवासि प्रजाहरूमा द्विभाग भै एक सहर मध्येका मौलाको कारणमा विरुद्ध भै झगरा बढ्दा कोपमा देवता प्राप्त भै झगरा हुँदा साह्रै रिसारीस पर्न जाँदा परस्पर विगारी अग्नीप्रवेश पनि देवयोगले भै आगो ल्याइ माथिल्लापट्टिले तल्लापट्टिका घरहरू भत्काई जली तमाम सहर विग्रन गयो । एकानगरमा द्विभाग भै आफुस्मा वैरभाव हुन जाँदा धेरै घरहरू भत्काई विगान्या । तस्तै वीचमा अग्नीदेवता कुपीत हुँदा साह्रै विग्रन गयो । पछि विगार भै गयो । किंचित कुरामा भनि चेत्या । परंतु फेरि वनाउन जाँदा धेरै मानिस ग्रामहरू वनाइ वस्या । विशालनगर आफुस्का तक्रारले विग्रन गयो । यस्तै समय एक चोरले ज्ञानेश्वरभित्र स्पर्शमणि छ भनी थाहा पाई रातुविषे जाई शिवालिककन वनचराले चिर्दा चिर्दैमा पर्शमणि उडिगयो । चोरले पाउन सकेन पाप कर्म गर्नु मात्र भयो । पछि त्यो पर्शमणि प्रभावतिमा उडी बस्नगयाको रहेछ भनी थाहा पाई कोइ ग्रामका एक क्षत्रीये पुत्रले जाइ धातुले छुवाई छुवाई षोज्दा धातुका टुक्रा भन्दा सुवर्ण भै गयो । अनेक मिहिनत् गरी षोज्दा पनि पाउन सकेन । विसालनगर उजरीगयापछि नेपाल-भूमिमा साना साना ग्रामहरू मात्रै भैगयो । ठुलो सहर कहि थिएन । राजा नरेन्द्रदेवले देवपट्टनमा जाइ श्री पशुपतिनाथकन मानिसहरू वढाउनकन आरंभ गर्‍यो । वाणेश्वर संधिका राजगृहमा वसी दवार वढाई सहर यथाक्रमले वनाइ प्रजाकन वास दिया । अस्य पुत्र श्री भीमदेवराज भोग वर्ष १६। यही देवदेपि पुस्ता ८ के भोग वर्ष २९७। अधिका भुक्त वर्ष ३८९२ जंमावर्ष ४१८९ कलीगत वर्ष ३३४६ यस सूर्य वंशका राजा भीमदेवकन

गोपाल वैश्य गुप्त वंशका राजा आई जिति राज्य गन्या ।

श्री राजा विष्णु गुप्त भोग वर्ष ४७ । इन राजाले डोलागीरीमा इचंगु नारायणकन देवालय बनाई दिया । सुवर्णका छाना छाई चांगु ग्राम बनाई लोककन वास दिया । ग्रामवासी जनहरूकन षेतसमेत् दी वंसाया । परचक्र जय गर्न कामनाले गरुडनारायणकन मानि चंगु भनि प्रष्यात गन्या वृष्टी कामनाले इचंगु नाम राषि दिया । सुवर्ण कामनाले अधिका आकारमाँषि नारायणकन थापना गरी चयजु भनि प्रष्यात गरी दिया । संतान कामनाले नृसिंह नारायण संधी फपिडमा विष्णु मूर्ति बनाई स्थापना गरी दिया । एस्ता प्रकारसंग चारै नारायणकन स्थापि देवालय बनाई मान्या । एस्ता प्रकारसंग नीतिले प्रजा प्रतिपालन गरी राज्य भोग गरी रह्याका थिया ।

अस्यपुत्र श्री राजा विश्वगुप्त भोग वर्ष ५१ । ई राजाले वाग्मतीका पूर्व तटमा वृहत्सीलामय विष्णुमूर्ति बनाई स्वात्म प्रमाणले स्थापना गन्या । दाहिना वाउंमा ललहरी कुशहरिका मूर्ति बनाई स्थापना गन्या । नरसिंह स्थान सतरुद्र पर्वतहरू मध्ये आदि जलसयन नारायण अधिदेषिका मूर्तिकन मानि जगा सुन्दर गरी बनाया । इन नारायण अधि वृषदेव राजाका पाला देखी शतरुद्र पर्वत भक्ती छोपिन गयाको प्रकाश भया उप्रांत फेरी छोपिन गै अपुज्य भै रहँदा इन राजाका प्रालामा उ स्थानमा रोप्याका बिजहरू चाँडै फलन्या पाकन्या भै आश्चर्य हुंदा फेरी षोली हेर्दा आदि जलसयन मूर्ति प्रकाश भया । परंतु नाकमा चोट लाग्न जाँदा अद्यापि नाकमा लाग्याको चिह्न छंदैछ । इ गुप्त राजाहरू बडो बिष्णुभक्ति हुनाले ति जलसयन नारायण मानि जगा सुंदर बनाया । आहाँपछि एकादशी वर्त्त प्रतिदिन विष्णुका मूर्ति तांम्रको र पाषाणको बनाई पूजा मान्य गरी व्रत गन्या । वाणेश्वर ज्ञानेश्वर आदि स्थानविषे चार जलसयन मूर्ति बनाई प्रतिष्ठा गन्या । एस्ता प्रकारसंग विष्णुभक्त भै प्रजा प्रतिपालन गरी राज्यभोग गरी रह्याका थिया ।

अस्य पुत्र श्री राजा भूमिगुप्त भोगवर्ष ४५ । इन राजाले नेपालमा गौडाक्षर पर्वत गराया । धरणिबराह विष्णुमूर्ति बनाइ स्थापना गन्या । एति तीन गोपालले

राज्य गरी सेवा गरी रह्याका थिया । इन तीन गोपालका जंमा भोग वर्ष १४३ अगिका वर्ष ४१८९ जंमा भोग वर्ष ४३३२ । कलि ३४८९ । इन गुप्त राजाकन शिवदेव नाम सूर्यवंशी राजा आई जिति राज्य गन्या । अस्य भोग वर्ष ४१ । इन राजाले देवपट्टनमा नौतरहका टोल बनाई नौ गणेशका मूर्ति स्थापना गन्या । फेरि नौतला गरी आफु वस्याका दर्वार संधी भैरव शीलामूर्ति शिव-पूरीदेषि मगाइ देशरक्षानिमित्त वसाया । फेरी अरीनि-शिला नाम अश्रि विक्रम सम्वत् नेपालमा चलाउंदा मानदेव राजाले प्रजाहरूका रिण सबै तिरि पत्र तौली हेर्न निमित्त मगायाका शिलाभैरव वनि गया र स्थापना गरी मानिराषदा भया । देवपट्टनका दक्षिणमा ठूलो लोह चैत्य वनाया । फेरी देश लक्षण क्रमसाधना गरी सतरुद्र पर्वत जाई भ्रकुंस भन्याका नृत्यनाथकन ल्याइ पशुपतिनाथका पश्चिम भागमा स्थापना गन्या । इ नृत्यनाथ वडो प्रतक्ष देवता छन् । फेरी दोलषाका भीमसेन आवाहन गरी पशुपतिनाथका पश्चिम भागमा स्थापना गन्या । फेरि देवताहरू गणेश ४ भैरव ४ नृत्यनाथ ४ महादेव ४ कौमारी ४ षंडित बौध ४ षंव ४ गगनचारी ४ अश्र ४ चतुष्पथ भुत मूर्तिले संयुक्त गरी चतुर्मुख पूर्ण क्रम गरी देश लक्षण क्रम साधना गरी नौवाली नाम गरी वसाया । फेरी यहि देवपट्टनमा आवण देवता टोलप्रति शिवमूर्ति स्थापना गन्याका अकालमृत्युहरण निमित्त महा मृत्युंजयेश्वर जगाया । फेरी नौ ईश्वरी पनि टोलका पृथक पृथक जगाया । ढोका इनार धारा नृत्य नाथ डबली टोल ईश्वरी आगन् गणेश ऐति नौप्रकार संग युक्त गरी मूलनाम गरी बेश अधी सुवर्णपुर महा नगर कहंथ्या ।

बाहा उप्रान्त इन राजाले देश वसाया । फेरि तंत्रोक्त ध्यानले युक्त गरी अण्यभिन्न गुप्त गरी वनकाली भनि प्रकाश गन्या । फेरी तेहि स्थान संधि त्रिनेत्र गरी ठूलो काया संयुक्तले बनाई वनविनायक भनि स्थापना गन्या । फेरी तिनै राजा ज्ञानी हुनाले एही नगरीभिन्न अधिका चैत्य मूर्तिकन काहि गुप्त गरी राष्याका समेत कन देश उत्तरपट्टि सारिदिया । नगरका प्रजाहरूकन षुसि गराई ठूलो नगर बढाई वसाया । फेरी प्रजाहरू मरण हुंदा वेला मृतक मार्ग बनाई लैजाई बज्रेश्वरीका पूर्व भागमा वाग्मतिरिमा जात विशेषका स्मसान बनाई जलाउन लाया । फेरी इनै देवी देशका पिठ हो भनि पिशाच चमुर्ददशीका दिन सबै प्रजा जंमा गरी

देवीका आज्ञानुसार देवी वाद्य बनाई प्रति वर्ष देश घुमाई रथजात्रा गराया । फेरी द्वादशीका दिनमा चतुर्वर्ण जंमा गरी महीष वलि त्रयोदशी कौमारी गण भोजन चतुर्दशीका दिन देशमध्ये महादेवस्थापन प्रतिखंड रातु-भर अग्नी जगाई यात्राक्रम संयुक्त गरी देवीका रथले देश प्रदक्षिणा गराया । फेरी नेपाल पीठ मूल मूर्ति हो भनि जानि अधिका स्थान पाई ब्राह्मणका सम्मतले वैशाख शुक्ल ११ उत्राफाल्गुनी वरियान् योग वृहस्पति वारका दिनमा पुजा नरवली विधिपूर्वक गरी शिलाका कलशाकार बनाई भित्र यंत्रगुप्त गरी स्थापना गरी प्रतिष्ठा गरी मूलशक्ति हुन् भनि आफूले पनि प्रजाहरू बाट पनि सामान्य पूजा गराया । एस समयमा श्री गुह्येश्वरी प्रकाश हुन गयाकी थियनन् । गुप्तैमा विराजमान थिइन् । फेरी भुवनेश्वरी झंकेश्वरी सामराज्य कामनाले फार्गुण कृष्ण २ हस्ता नक्षत्र वृद्धि योग रवि वारका दिन प्रतिष्ठा गरी प्रख्यात गराया । फेरी पशुपतिनाथका सेवा गरी पशुपतिकन प्रसन्न गराई पशुपतिकन पगरी चढाई पशुपतिका स्थानदेवि आपना दर्वारसम्म ल्याई बाँधि चार दिन राषि विसर्जन गरी वल्लभा पिठमा विधिपूर्वक प्रारम्भ कर्म गर्न निमित्त कांतिश्वरका देवी पिठरूप सवै अष्ट दिवसादि अधि पशुपतिनाथबाट निमंत्रण गर्न यात्रा गराई प्रेत चतुर्दशीका दिन कौमारी गण युग्म आवाहन गरी देवीका स्थानमा वसाई भुवनेश्वरी जयबागेश्वरी वल्लभा आदि अनेक पिठका देवीकन अर्चन गरी आचार्यहरू अधिका क्रम स्थापना गरि देविका आज्ञाक्रम शास्त्रोक्त भावि संकष्ट विधि नरवली नरशिवा कोलाहल गरि नृवाहन देवी प्रमाण पूजा गरी मातृकाक्रमले सणकन भक्षणले संतुष्ट गरी विसर्जनका वेलामा अनेक द्रव्य दक्षणा वस्त्रादि सम्मान प्रतिवर्ष चलाया । फेरी क्षेत्रपालेश्वरीकन त्रीविधादि अनेक द्रव्य मगाई आचार्यहरूकन भूगोलपीठका मंत्र जगाइ नेपाल रूपि देवता आवाहन गरी द्रव्यविषे एक विधिले प्रतिवर्ष देवी आदि सवै पिठकन संतोष गराया । इतिकारणात् नेपाल पिठमा नाना द्रव्य वलि दान विधि प्रसन्न भै गया ।

फेरि इनै राजाकन कोहि सुजनले स्वप्न तीर्थमा एक सिद्ध आई नित्य स्नान गरी जान्छन् भनि षवर सुनाया र राजा आफै जाइ हेर्न जांदा भयंकर रूप एक योगिकन देव्या र तनकन टुलो प्रार्थना गरी प्रसन्न गराई ल्याइ ताम्रेश्वर संधीमा वसाया । राजाले ती योगीकन पुसि

गराई सम्मत गराई ग्रामदेवि जयबागेश्वरीकन शांति गरी चित्रकार भरी अनेक विधिपूर्वक जिव संन्यास कष्ट भय विधिक्रम गर्दा समय सिध्दले गुप्त गरी राजाकन म दुर्वाशा ऋषिका असंका हुँ भनि सुनाया । देवीकन वडो प्रवल प्रतक्ष गरी भैरव नौलिंगका पनि चंचलमूर्ति स्थीर गरी वसाई आदि पूजक गंजकर्णक मूर्तिसहित प्रकाश गरी वसाया । फेरी इ राजा र योगी दुवै जाई वज्रयोगिनीमा पनि यहि विधि क्रमले बडो संकष्ट गरी देवीकन चित्रकार भरि जीव न्यास विधि जगाइ मान्या । यति क्रम गरी योगी गोदावरि संधी जाइ लक्ष्मीनारायण शालिग्रामका प्रमाणले विष्णुनारायण नाम प्रख्यात गरी वासुदेव शंकर्षण प्रद्युम्न अनिरुद्ध चारै देवताले सहित गरी सर्वोषधि पर्वत नाम विसंषुका पर्वतविषे विष्णुकन प्रख्यात गरी जगाइ आफु अंतर्धान भै तपोवन विषे जांदा भया ।

जाहापछि राजाले यो चित्रकार विधि वडो क्रूर कर्म हुनाले प्रतिवर्ष चलाउन त वहुतै कष्ट हो भनि १२ द्वादश वर्ष पुग्दा पछि गर्नु भनि वंदोवस्त गरी रीत चलाया । फेरी ती राजाले मेरा गुरुजीका आश्रम हो भनि ताम्रेश्वरमा धर्मशाला बनाइ महादेवकन नित्यार्चन गरी जगाया । इ शिवदेव राजा सूर्यवंशमा उत्पन्न भयाका राजा बडो पुरुषार्थी हुनाले प्रजा प्रतिपालन गरी देवदेवीकन सन्मान गरी नेपालमा नाना विक्रम तंत्रोक्त विधि क्रम विधि गरि धैर्य यस कीर्ति वढाई इन राजाको सन्तान थियन र बैनीका पुत्र क्षत्रिय भानीजकन अंशुवर्मा नाम राषि राज्याभिषेक दिया । आफु शांत भै गया । इन राजाका पालामा भोट देशबाट आई चंपादेव नाम कहाई नेपालका राजासंग मिलि बुद्धाचार्यहरूका सम्मतले षासा चैत्यकन विहार गर्भरि चारै तर्फ बनाइ दिया । फेरि फुट ग्राममा चैत्य थाप्या । कूर्मासन राषि फेरी चतुराक रामायणको नित्य लीला बनाई नचाया ।

श्री राजा अंसुवर्मा भोग वर्ष ४३। इन राजाले वल्लभापीठमा नरवली प्रतिवर्ष कष्ट कर्म भनि देविकन शांति पूजा गरी युग्म शुद्ध छाग थपि वलिदानले प्रतिवर्ष कर्म चलाया । नरशिवा कोलाहल गन्याको ती राजाले हेर्न जादा हांसि ठट्टा गरी वसदामा नरशीवाले राजाकन समात्न गयो र राजा षुसि भै नरशिवाकन धेरै षेत विर्ता दिया । फेरी इनै राजाले ग्रामदेवि जयबागेश्वरी मानसरोवर देवि शिला नदि तरी नेपाल विषे प्राप्त भयाको

पूर्वागमन दीन विचारी वैशाखी चंडि पूर्णिमा ठहराई तस दीनमा देवि प्रसन्न निमित्त कौमारी गण वसाइ अनेक यज्ञादि क्रिया गरी वलीदान पूजा निमित्त नवदुर्गा वसाई बाह्याभ्यंतर कर्म प्रतिवर्ष चलाया । इन राजाले देवपट्टनका दरवार छाडि लगनपेलका सुवर्णषांड वन फांडि मतिनाम नगर बनाउनाको आरंभ गन्या । बहुते सुन्दर रमणीय धेरै चोक संयुक्त गरी लगनपेलका सुवर्णषांड वन फांडि सुन्दर गरी दरवार सहर बनाया । आफना मंत्रि सरदार-हुरूकन पनि तेही स्थानमा घर बनाउन लाई बास गराया । आफुले पनि बास गन्या । इ राजा वडा चंचल उग्र तेजस्वी थिया र प्रयागमा जाई भैरवकन यथाक्रम विधि गरी आवाहन गरी ल्याइ पंचगौड पंचद्राविड ब्राह्मण आचार्य तंत्रोक्त वेदोक्त जोतिषशास्त्र विचार गराइ मुख्य ब्राह्मण गुणभक्तसम्मतका वाक्यले पादस्थापना गरी विधिपूर्वक महाभैरवस्थापना फागुण शुक्ल ५ उत्तराभाद्र नक्षत्र ऐंद्र योग आदित्य वारका दिन प्रतिष्ठा गन्या ।

यहां उप्रान्त मतिनाम देशको वृद्धि गराउंदै थिया । उर्स्त समय जमराज प्रसन्न भै मेरा मूर्ति प्रकाश गर भनी स्वप्न प्रसन्न हुंदा धर्मराजकन आनन्दस्वरूप लोकेश्वरका मूर्ति बनाइ मतिनगर गुलषुमा ढोका बसाई वलचो नगर ट्यागल नाम गरी मतीनगरमा जोरि बनाया । भैरवनाथका प्रशादले मीननाथ भनी द्रष्यात गरी चैत्र शुक्ल अष्टमी तिष्य नक्षत्र आयुष्मान योग वृहस्पति वारका दिन प्रतिष्ठा गरी बौद्धाचार्यहरूले अर्चन गराया । भैरवनाथ पुसि निमित्त मांसाहुति यज्ञ प्रति वर्ष चलाया । फेरि बालकहरूकन नालखेदन विधि नेपालमा चलाया । अंशुवर्म नाम विहार पनि बनाया । फेरि व्याकरण शास्त्र पढन्या रीत नेपालमा चलाया । एस्ता प्रकारसंग नानाकौंति स्थिति गरि प्रजा प्रतीपाल गरी रह्याका खिया ।

अस्य पुत्र श्रीराजा कृत वर्मा भोग वर्ष १८। इन राजाले पनि वल्ला आदि पीठ देवताहरूको सनमान गरी प्रजा प्रतिपाल गरी राज्य भोग गरी रह्याका थिया । इन राजाका पालामा गौड देशबाट देवपाल नाम एक-क्षेत्रिपुत्र आई नेपालमा रहदा १० वर्षसम्म महादेवपाल नाम विहार बनाया । कृतवर्मासंग मिलि तुलोमा जोखि विक्रिय गन्या रीत नेपालमा चलाया । कृतवर्मा राजाको अंत भयापछि अस्य पुत्र श्री भीमार्जुन देव राजा भया ।

अस्य भोगवर्ष ३७ । इन राजाले पनि प्रजा प्रतिपाल गरी राज्य गरी रह्याका थिया । श्रीगोपालेश्वरका स्थानमा जाइ सेवा पूजा मान्य गन्या । केही दिनपछि श्रीगोपालेश्वर श्रीमहाकाली श्रीनृसिंह नारायणका कृपाले स्वप्नमा दर्शन पाइ यस स्थानमा पुर बनाउ भनि अनुग्रह वाणि पाया । दक्षिणतिर वाट लोक वास गर्न आउन भनि आज्ञा पाई सहर बनाउन विधिपूर्वक आरंभ गन्या । सिषरापुर नाम नगरी शहर बनाई प्रजाकन बास दि गोपालेश्वर दक्षिणकालि नृसिंहनारायणकन पूजामान्य गरी जगाया ।

अस्य पुत्र श्रीराजा नंददेव भोग वर्ष १३ । इन राजाले विर विक्रमादित्य सेनका पूर्व कथा मुनि विक्रम नाम संभवत्सर नेपाल आदि पूर्व पश्चिममा अधि वेस गरी नचल्याको विक्रम संभवत्सर प्रख्यात गरी चलाई दिया । देवताहरूको सन्मान गरी रह्याका थिया । अस्य पुत्र श्री बीरदेव राजा । अस्य भोग वर्ष १६ । इन राजाले ब्राह्मण ज्योतिक बौद्धाचार्यहरूसंग संमत गरी ज्ञानी जन प्रजाकन बोध दी एक सहर बनाउनको वडा इच्छा भयो भनि उत्तरप्रयाग संषमूल संधीपर्यंत सहर बनाउला भनि उद्योग गर्न लाग्या । ललीत भन्याको एक कोई घांसि लाई राजाले तेस्को लक्षण विचारी बढिया ठहराई तेसलाई आफना घोडाको चीरवादार गरी राष्यापछि राजाका अनुग्रहले र अंविका नाम रानिका प्रेमले ललित ठुलै मानिस भयाको थियो र ललित नाम भवनकादि सहर वसाउन निमित्त आफना प्रेमि ललितलाई मुषतियार गरी सहर वसाउन लाया । तेस ललितले राजाको हुकुम पाइ बढिया सुसायत पारि सहर बनाउनको आरंभ गन्या । एस्ता तरहसंग राजाले धेरै धन षर्च गरी सहर वसाउन लाउंदा अधिकासरह मति नगर देषि जोरि बनाया । १००० नौ हज्जार घर थपि ठुलो सहर बनाया । नगरका लक्षणले पांच थुम्का वनिग्या । ति राजाले अधि बस्याको दरवार छाडि नया दरवारमा बास गन्या । ललित नाम वन फांडि बनायाको सहर हुनाले ललितपट्टन भनि शास्त्रोक्त प्रमाणले सहर वसाइ नाम प्रख्यात गरी दिया । ललित नाम भयांकाले बनायाको हुनाले ललितपुर भनि भंदछन् । यहांपछि इन राजाका पालामा मिननाथ लोकनाथ १२ गोटा देवताका रथ बनाई यात्रा बनाया । भैरव श्वेतनारायण हरिशंकर गरुडनारायण लोकनाथ मीननाथहरूका यात्रा प्रति वर्ष

पेलप्रति यात्रा गराया । वैशाख शुक्ल ११ देखि पूर्णिमा प्रयत्न अधिका टोल पछिका टोलहरूमा राजा प्रजाकन मंगल निमित्त यात्रा बनाई प्रतिवर्ष चलाया ।

इन राजाका पालामा सुंदर नाम बनियाने रत्नाकर समुद्रमा जाई रत्न ली कालीनगर जाई रत्न विक्री गरी सात कोटी धन कमाई नेपालमा ल्याइ नेपालमा अधि नभयाको बौद्ध धर्म लोप हुन लाग्यो भनि धर्म प्रकाश गर्न निमित्त पाद प्रतिष्ठा कर्म बौद्धाचार्यहरूबाट गराई एक कोटि धन १०००००० गाडि स्थूलदो चैत्यका प्रतिमा बनाई माघ शुक्ल पञ्चमी उत्तराभाद्र नक्षत्र सिद्धि योग बुध वारका दीन प्रतिष्ठा गरि नवदान पाद पूर्णदान संपूर्ण भोजन गराई बौद्ध मार्गीहरूबाट आशीर्वाद ली धेरै धन षर्च गरी बौद्धमार्गीको धर्म वृद्धि गन्या । पुलचोक संधि पादप्रतिष्ठा गरी सवा लक्ष्य धन गाडी थुलदो चैत्यका प्रतिमा बनाई पुलचोक देश बनाई अधी भै गयाको धर्मकन लोप हुन लाग्याको बौद्धधर्मकन वृद्धि गरी चाहिदो विधि-पूर्वक सुन्दर नाम बनियां मालि जातले वृद्धि गन्या । नाना प्रकारसंग बौद्धमतको धर्म वढाई पछिबाट बौद्धमार्गमा प्रवेश गरी भिक्षुक धर्म लोकन नकवहिल भनि विहार बनाई बुद्धको प्रतिष्ठा गरी सोही विहारमा शान्त भैगया । फेरि मिथीलानगरका एक ब्राह्मण थिया । मिथीलामा दुर्भिक्ष भै उस ठाउँमा नरही भाइले सहित उत्तर पंढ-तिर आया । नेपालमा आई पुग्याप्रान्त भोट देशतिर गया । जब लासा पुग्याथ्या वाहाँ लामाहरू तपचर्या गरी रह्याकाकन देष्या र एस ब्राह्मणले पनि उनीहरूको सामर्थ विचार गर्नको लागि रह्याका थिया । ती लामाहरूमध्ये कोही लामाले तपका बलले रुखमा चाट्दा रुषबाट दूद प्रभाव भै सोहि दूदका आहार गरी तपस्या गन्याको देखि तेस मिश्र ब्राह्मणले आफना मार्गका मंत्रको विचार गरी हेरुं भनि मंत्रका प्रयोगले लामाले चाट्दा दूद प्रवाह हुन्या रूपकन मंत्रको बलले सुकाई दिया र लामाले एस्तो हुनु पन्मा होइन भनि आश्चर्य मानि विचार गर्न लाग्या । कसैले क्या गरी दियछ भनि विचार गरी षोजदा तेहि मिश्र ब्राह्मणकन ठहराई वात-चित्त गर्दा परस्पर आफना मार्गको भेद बताई सुनाया । बहुते प्रीतभावले गरी भोटैमा बसी रह्याका थिया । केहि वर्षपछि धेरै दौलत सुवर्ण कमाई लामासंग विदा भै फर्कि आया । आफना जन्मभूमितिर जानुपन्यो भनि मिथिलातर्फ गया । वहाँका सजाति भाइ गोष्टि गोत्री-हरूले चातमा नलीदा फर्कि नेपालमा आई शंषमूलका

संधी ठुलो विहार गृह बनाई बुद्धको मूर्ति स्थापना गरी तहीं वास गन्या । बौद्धमार्गको धर्म सबै याद पाई स गोत्रीहरूले सजातभा नलीदा बौद्धमार्गी भै भिक्षुक चर्या लिया । तहांपछि बुद्धको सेवा गरी रह्या । फेरी बुद्धको पादप्रतिष्ठा गरि द्रव्य गर्भमा राषी स्थूजदो चैत्य बनाया । भाइ चाहीले पनि विहार बनाइ बौद्धको स्थापना गरी बौद्धचर्यामै रह्या । राजा वीरदेवले नगर वढाई प्रजाकन प्रतिपार गरि रह्याका थिया ।

अस्य पुत्र नरेन्द्रदेव भोग वर्ष ३७। इन राजाका पर्यायमा सिद्ध गोरषनाथ नेपालमा आई भिक्षा मागन जांदा अतीत अभ्यागतमाथि श्रद्धा के देष्या ताहापछि नेपाल पूण्यभूमिमध्ये उत्तर मृगस्थलीविषे जलवृष्टीका कर्ता नागहरूकन षैची नाग आसन गरी गुप्त रूपले तप गर्न लागी रह्याका छन् । यो कुरो दुनियांलाई जाहेर थियेन । पछिबाट जलवृष्टि नभै प्रजाहरूले दुःख पाउंदा राजा नरेन्द्रदेववाट क्या आपद आईलाग्यो । मेरा पालामा प्रजाले बहुते दुःख कष्ट पाया । राजा भै प्रजाकन यदि दुःख भयो भन्या क्या राजा भनि साह्रै मनमा विषाद गरिकन कसो गन्या दुर्भिक्षहरण होला कौन उपदेसी सामर्थि होला भनि जान्या ज्योतिष पंडितहरूकन तलास गर्न लाग्या । चारै तरफका जान्या जान्या पंडित ज्योतिक बुढा बुढाहरू गुरु प्रोहित प्रभृति सवैकन बटुल्याइ ठूलो कचहरि गरि सोधपुछ गर्दथ्या । शास्त्रहरू मगाई दुर्भिक्षहरण हुन्याको उपाय शास्त्रमा षोजनलाई अनेक तरहसंग विचार गराउंथ्या । आफु र रातमा हातीमा सवार भै सहर ग्रामका गल्ली गल्ली डुली चर्चा गरि दुनिजा क्या क्या वार्ता गर्दा रह्यापन् भनि बुझन लाग्याका थिया । क्या कारण भन्या पंच भन्याका परमेश्वर हुन् । पंचमा ईश्वरबाट जुक्ती वकाउंछन् भन्या निश्रय गरी रात्रीमा फीदंथ्या । एक कोइ दिन सहरमा रात्रि विषे फिर्दा कान्तिपूर सहरमा रह्याका वंधुदत्त नाम बौद्धाचार्य थिया । रातमा कोठाभीत्र आफनी स्त्रीसंग बसी रहंदा समय स्त्रिले सोध्न लागी— हे स्वामी यो नेपालमा जलवृष्टि नभै दुर्भिक्ष हुंदा लोकले साह्रै अनविन दुःख कष्ट पाया । राजा पनि भर्सेक मेहनत गरी जान्या मानीस षोजी बटुल्याउंछन् । कसो गन्या जल वृष्टि हुंदो हो भनी सोद्धा वंधुदत्तले केही जुक्ती छ भन्नु हुंदैन अरु केही जुक्ती गरीकन पनि यो कामको पार लाग्या छैन भंदा ति-स्त्रीले साह्रै ढीपि गर्न लागीन् र वंधुदत्तले बहुते ढिपी

गरी हत्यादेका भन्थ्या जस्तै सताउंदा क्या भन्थ्या— हे सुन्दरी सुन यो कुरा कसैलाई नभन्नु भनी कबुल गराई यहाँ देषि ३०० जोजनभीत्र कामरू पीठमा श्री मत्स्येन्द्रनाथ राजाका पुत्र भै जन्म लीन गयाका छन् । नेपालमा भन्थ्या गोरषनाथबाट नेपाली प्रजाहरूले अनादर गर्दा रीस गरी नागासान गुप्तले तपस्या गर्दा जलवृष्टि नभयाका छन् । ती गोरषनाथका गुरु मत्स्येन्द्रनाथकन आवाहन गरी ल्याउनुसक्या गोरषनाथ तपचर्याबाट उठनन् र नागहरू स्वस्वस्थानमा जानन् र तहांपछि आफैँ जलवृष्टि भै दुर्भिक्षहरण होइ जान्या थियो भन्थ्या कुरा कहानी गन्थ्याको राजा नरेन्द्रदेवबाट सुनी पाइ अब उपाय पायां भनि धुसी भै दर्बार फकि आया । भोलि बिहान सवेरै बौद्धाचार्यकन वोलाउनु पठायो र तीनले स्त्रीलाई भन्थ्या हेर हिजो राती तैले साह्रै ढीपी गरिस् आज दर्बारबाट वोलाहट भयो । अब राजाले कसो गर्न आंटे भनी डराइ नजाई रह्या र फेरि दर्बारबाट राजाका हुकुम हुन्छ विस्तार नगर केहि कुराको डर मनमा नराषनु निसदेहसंग आउ भनि बुझाई डाकि लग्या । राजाका हजूरमा पुग्यापछि राजावाट पनि वहुतै सन्मानपूर्वक आदर गरि जान्या जान्या पंडित ज्योतिकहरू वटुल्याई शास्त्रको विचार गराई राष्याका मानिसहरू मध्ये कचहरीमा राषी सोधनी गर्दामा ती वंधुदत्तवाट आफना दस्तुर माफिक इश्वरको स्मरणा गरि जोषना हेरि भन्थ्या— हे महाराज जाहा ठूलो कष्ट प्रश्न आयो वीना उद्योगले मेहनत् नगरि यो कामना पुग्या छैन । क्या कारण भन्नुहोला त यस नेपालमंडलमा वडा सिद्धदेवता गोरषनाथ अप्रसन्न हुंदा नागहरू आसन गरि गुप्त तप गर्नु हुंदा जल वृष्टि शून्य भै दुर्भिक्ष भयाको हो । अब क्या युक्ति गर्नुपर्दछ भन्नुहोला त यस कालमा यहादेषी ३०० जोजनभीत्र पूर्व भागमा लीला गर्न निमित्त राजपुत्र भै जन्म लीन गयाका छन् । ति मत्स्येन्द्रनाथ गोरषनाथका गुरु हुन् । तिनकन नेपालमा ल्याउन सक्या तपदेषी गोरषनाथ गुरुका नमस्कार गर्ना निमित्त उठनन् र नागहरू वन्धनदेषी मुक्त हुंदा जलवृष्टी हुन्या छ भनी विन्ती गर्दा ति मत्स्येन्द्रनाथ भन्थ्याका को हुन् । इनका आदीको उत्पत्ती कस्तो हो भनी सोधनी गर्दा ती वन्धुदत्त आचार्य प्रभृती जान्या जान्या पंडितहरू वसी विचार गर्दा शास्त्रानुसार ठहराई विन्ती गर्न लाग्या— हे महाराज पूर्वकालमा श्री महादेव ब्रह्मा विष्णु प्रभृती इंद्रादि तेतीस कोटी देवताहरू जम्मा भै रहन्दा समय श्री महादेवबाट विष्णुतर्फ नजर गरि क्या भन्नुभया भन्थ्या— हे विष्णु तिमि सम्पूर्ण लीलामा

कुशल छौं त म एक थोक कुरो भन्दछु क्या भन्नुहोला त—आज मलाई ऐले तिम्रो मोहनी स्वरूपको चरित्र देषाउ भनि सोद्धा भया र विष्णुवाट हे महादेव यो कुरो नभन्नुहवस् भनि बुझाउंदा पनी बुझाउन सकेनन् वहुतै ढीपी गर्नुहुंदा विष्णुवाट उस समय ईनलाई मोहिनी मूर्ति नदेषाई भयन भनि आफु अल्प भै मोहिनी मूर्ति देषाउंदा भया । उस वषतमा कस्तो चरित्र देषियो भन्थ्या क्षण भरमा स्वप्ना झैँ सब मोहमा परी गया । तत्क्षणमा दोश्रो संसार जस्तै देषियो । वसंत रितु आइ ठुलो एक वगैचा देषियो । सुगंध वायु वहन लाग्यो । नाना तरहका फलफूल वनचरहरू नाना पक्षिहरू सुखसंग बोली विहार गन्थ्याको देषियो । उस वगैचामा एक अतिसुंदरि मोहिनी मूर्ति देषिया र महादेवका नजरबाट देषि अधिको चेष्टा वदली मोहिनी देषि बहुतै आसक्त भै पछि पछि धाउंदा भया । मोहिनीरूप धारिबाट र हावभाव कटाक्षरूपी तीरले महादेवका मन हरिलिंदा भया र मोहिनी मूर्तिकन पछि पछि धाई समात्न षोजन्या मोहिनीमूर्तिबाट छुनै नदिन्या एस्तै तर्हसंग धेरै वेरसम्म झुलाउंदा आसक्तताले पिडित भै धैर्य धारन नसक्ता । जोरसंग धाई मोहिनीमूर्तिको पर्स गर्नेवित्तिकै मोहिनीमूर्ति अल्प भै विष्णुमूर्ति धारि शिवका उत्थान छवजलाई चक्रले छेदन गर्दा शिवको शुक्र च्युत भयो र त्यो शुक्र विष्णुबाट आफना वाहुलीमा थापी लिंदा भया र उस समयमा जब शिवजीसंग विति गन्थ्या—हे शिवजी तपाईंको विर्य वेथं हालन योग्य छैन भनी उत्तीषेर वायुदेव र केशरी वानरलाई बोलाई क्या अह्लाउनुभयो भन्थ्या हे वायु देवता हे केशरी यो शिववीर्य केशरीका हातमा राषी दी अँले जाई अंजनी तप गर्न लाग्याको ठाउं जाईयो वीर्य तिनका उदरमा पारीदिनु भनी अह्लाई पठाउंदा भया र तिनीहरू जाई दशेन्द्रिय निग्रह गरि तप गर्न लाग्याकी अंजनीका कर्णद्वारबाट शिव वीर्य उदरमा प्रवेश गराउंदा गर्भधान भै तिनदेषिन् हनुमानको जन्म भयो । शिवका वीर्जे देषि उदय हुनाले बडो समर्थवान् भया । हरिका आज्ञाले उदय हुंदा हरिभक्त भया । केशरी वानरका हस्तबाट वीर्यकन द्वारमा राषनाले कपितन भया । वायुदेवबाट वीर्जे उदरमा प्रवेश गराउदा वायुपुत्र भनि प्रष्यात भया । विनाप्रसंगले अंजनीको गर्भबाट, जन्माउंदा यति भया । यही शिववीर्य केशरी वानरका हात राषिदिया पछि विष्णुका वाहुलीमा लाग्याको नदीमा वाहुली धुदा पानीमा बह्याको वीर्य मत्स्यले षांदा मत्स्योदरदेषिन् मत्स्येन्द्रनाथको जन्म भयो । जल धुंदा पनि नगयाको

विष्णुबाट गोबर मगाई हस्त मली फेक्या को गोमलदेवि उदय भयाको हुनाले गौरवनाथ भनि प्रख्यात भयाका हुन् भन्या वृत्तान्त नरेन्द्रदेवका कचहरिमा जाहेर गर्दा राजालाई बहुते श्रद्धा लागि मन्मा क्या विचार गन्या भन्या जस्ता तहसंग पूर्व कालमा रोहिणी नक्षत्रमा शनिवार जाँदा वर्षा शून्य हुँदा रघुवंशमा उत्पन्न भयाका राजा दशरथका पर्यायमा अब कसो गर्न्या हो भनि वसिष्ठादि मुनिहरूकन बोलाई मेरा पालामा प्रजाहरूलाई बहुते कष्ट प्राप्त भयो प्रजाको प्रतिपाल यदि गर्न सकियेन भन्या राजा भयाको क्या प्रयोजन भयो धिक्कार हो भनि वसिष्ठादिका उपदेश मुनि शनिश्चर जस्तासंग युद्ध गर्नको अङ्गीकार गरी की प्रजाका कारणमा प्राण गैगयो की प्रजाको उपकार गरि हात्यां भनि आँटि शनिमाथि धनुर्वाण ली रथमा चढि जाई धनु टंकार शब्द गर्दा म जस्ता विरमाथी उपकार निमित्त आफ्ना जीवको माया त्यागि आई लाग्यो धन्य हो भनि बहुते प्रसन्न भया र उस रथवाट बल प्रशाद पायां । अब उप्रान्त कौनि कालमा पनि रोहिणिका काष्टमा नजानु भन्या वढी गरि संसारमा ठुलो यस नाम कमायाथ्यां । तस्तै जुगअनुसर मेरा पालामा यस्तो प्रजाको आपत आई प्राप्तभयो । अब मैले पनि दुर्भिक्ष हरण हुन्या उपायका उद्योगमा जीवको संकल्प गर्दछु संक्या दुर्भिक्षहरण गरी जस कमाउँला । सकीन भन्यां पनि प्रजाका कारणमा प्राण गया पनि मलाई वढीयै छ भनी मन्मा विवेक गरी इदमित्थ ठहराई वंधुदत्ताचार्यलाई यकांतमा बोलाई सम्मत गन्या । अब हामीहरूले कसो गर्नु पनि सोद्धा वंधुदत्त आचार्यले क्या विति गन्या भन्या—हे महाराज अब हामीले फकिरको भेष गरी कामरू पीठमा जाई चाहियाको उपाय गर्न जानुपन्यो । उद्योग गर्दा दैवागतले जो भै धरि आउंछ सो सो काममा जुक्तिसंग गर्न्या काम गरुला भनि चाहिदो षर्च ली गुप्तसंग मंत्रीलाई राज्यको भारा सोंपि वढीया वेलामा सायत् गरी प्रस्थान गरी वंधुदत्त आचार्य र एक चाकरलाई साथ ली राजा नरेन्द्रदेवबाट चाहीदा सराजाम लिनलाई नेपालका नाग कर्कोटकलाई आवाहन गरी हामीलाई संकष्ट पर्दा आवाहन गर्दा आजनु भंदा वाचा वंदेजा वांधि प्रजालाई थाहा नदी फकिरका भेष गरि देशांतर गमन गरि गया ।

जांदा जांदा कामरू पिठमा पुगी सहरमा प्रवेश गरी वास गरी राजाका धेरै पुत्रहरूमा मत्स्येन्द्रनाथ चांहि कुन्

रह्याछन् भनि तलास गर्न लाग्या । जब विचार गरि ठहन्याई सक्याथ्या तहापछि अब यक जुक्ति गर्नुपन्यो भनी नागकन आवाहन गरि वित्ति गन्या हे नागराज अब तिमिले यस देशका राजाको भोजन गर्दा समय रेणुप्रमाण शूक्ष्मरूप भै राजाका उदरमा प्रवेश गरि आफ्नु शरिर वृद्धि गरि उदरमा पिडा देउ । जब मैले मंत्रले उपकार गरुला तव तिमिले राजाकन रोग निवारण गरि वाहिर निस्कनु होला भनी नागलाई पठाइ राजाका उदरमा प्रवेश गरि उदर टुलो भारि गरि पिडा दिया । हात गोडा मुष सव सुकी पेट मात्र वढी राजालाई पिडा हुंदा अनेक जान्या ज्योतिक देवकन बोलाइ औसदि गराउन लाया । आराम गर्न कसैले सकेनन् । देशि प्रदेशि जान्या को को भाउंदा रह्याछन् भनि सहरमा तलास गर्न लाया । यस्तै समय ति बौद्धाचार्यले राजाकन र सेवककन सहरमा डुलन जाउ तिमिहरू औसदि गर्न जांदछौं भनि सोधदा हामि त जान्दौन हाम्रा एक गुरु छन् तिनलाई औषदिहरूको याद छ भनु भनि सिकाई पठायो र तेस देशका राजाका मानिसहरूले ति राजा र सेवकलाई तिमिहरू औषधि गर्न जांदछौं कि भनि सोद्धा तिनहरूले बौद्धाचार्यले सिकायाअनुसार उत्तर दिंदा ति राजाका मानिसहरूले बौद्धाचार्यलाई बोलाइ दरवारमा लग्या ।

तहांपछि मन्त्रीहरूले औषधि गर्न निमित्त विचार गराया । ति बौद्धाचार्यले पनि धेरै विचार गरी नाडी हेरी प्रश्न विचारि चाहिदो नागपूजाको सरजाम मागी पूजा गरी औषधि षुवाउंदा राजालाई वमन भयो र ति नाग सुक्ष्मरूपले गरि वाहिर निस्कि अलप भै गया । ताहापछि फेरि केहि औषधि गर्दा राजा पिडादेवि मुक्त भै जस्ताका तस्ता भै जान लाग्दा समय धन्य तिमि रह्याछौ मकन जीवदान दियौ भनी बहुते प्रार्थना गन्या । अब तिमि क्या माग्दछौ माग भनी सोधदा बौद्धाचार्यले म केही माग्दिन यदि वक्सनु हुंछत तिनवार सत्यवाचा गर्नु होला तव म यक्थोक माग्दछु भनि सत्यवाचा गराई क्या माग्ना भन्या हे महाराज तम्रा धेरै पुत्रहरू छन् तिनहरू मध्ये मैले रोजि लियाका एक पुत्र वक्सनुहुवम भनि माग्दा राजाले विचार गन्या— पुत्र दिनु भन्याको कठीन कुरो हो परंतु मलाई जीवदान दि सत्यकबुल गराइ सक्यापछि दिने पन्यो भनी सौ दिउंला भनी कबुल गन्या ताहांपछि सवै पुत्रहरू बोलाइ सामन्य राषि ली एक पुत्र लैजाउं

(क्रमशः)